

113624

T.C

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİMDALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

AFYONKARAHİSAR EFSANELERİNİN
EĞİTİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Asiye ATAKAN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI

İZMİR
2002

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİMDALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AFYONKARAHİSAR EFSANELERİNİN
EĞİTİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Asiye ATAKAN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI

İZMİR
2002

YEMİN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Afyonkarahisar Efsanelerinin Eğitim Açısından İncelenmesi " adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19/.../2002

Asiye ATAKAN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün 06/11/2002 tarih ve 39 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ...19..... maddesine göre, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Asiye ATAKAN'ın "Aftonkarahisar Efsanelerinin Eğitim Açısından İncelenmesi" konulu tezini incelemiş ve aday 18.11.2002 tarihinde saat. 11.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ^{başarılı} olduğuna ^{oy birliği} ile karar verildi.

Başkan
Prof. Dr. Metin KARADAĞ

(Handwritten signature)

Üye

Doc. Dr. İlhan GENÇ

(Handwritten signature)

Üye

Yrd. Doc. Dr. Mehmet YARDIMCI

(Handwritten signature)

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün 06/11/2002 tarih ve 32 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ....19..... maddesine göre, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Asiye ATAKAN'ın "Aftonkarahisar Efsanelerinin Eğitim Açısından İncelenmesi" konulu tezini incelemiş ve aday 19.11.2002 tarihinde saat...da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ^{başarıyla} olduğuna ^{oy birliği} ile karar verildi.

Başkan

Prof. Dr. Mehmet KARADAĞ

Üye

Doç. Dr. İlhan GENÇ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ÖZET

Afyonkarahisar ve çevresinde anlatılan ve yazıya geçirilen efsaneler içinden seçilen otuz efsanenin toplumsal işlevleri saptanmıştır.

Efsaneler, işlevsel halkbilim kuramına bağlı William Bascom ve Paul Magnarella'nın yöntemleri ile Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun doçentlik tezinde kullandığı efsanenin toplumsallığına dayalı yöntem ile incelenmiştir.

William Bascom, folklor ürünlerinin işlevlerini şu başlıklar altında sıralamıştır:

1. Eğlendirme,
2. Eğitim,
3. Kültürün sürekliliğini sağlama,
4. Kaçış.

Prof. Dr. Paul Magnarella, İşlev Kuramı'nda dört ana işlev belirlemiştir:

1. Ruhsal işlev,
2. Yaradılış-kehanet (bilicilik) işlevi,
3. Kurumsal işlev,
4. Pratik (uygulama) işlevi.

Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu ise efsanelerin:

1. Geleneksel ve görenekleri koyucu-koruyucu olmaları,
2. Topluma yön vermeleri,
3. Oluştukları yere anlam kazandırmaları,
4. Koruyucu ve sağaltıcı

işlevleri olduğunu belirtmiştir.

Çalışmanın sonucunda, efsanelerin doğduğu kültür ve toplumda belirli işlevlere sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

ABSTRAC

Social functions of thirty legends selected from narrated and written ones in the vicinity of Afyonkarahisar have been determined.

Legends have been examined through the methods of William Bascom and Paul Magnarella, who are known to be loyal to the methods of functional folklore theory, and also through the Professor Bilge Seyidoğlu's method based on the socialized aspect of legend which was applied in his doctoral thesis.

William Bascom has categorised the functions of folklore products into these categories:

1. Entertainment
2. Education
3. Handing down of the culture to new generations
4. Escape

Professor Paul Magnarella has determined four major functions in the Function Theory.

1. Psychological
2. Creational-Prophecy
3. Institutional
4. Practical (Functional)

Professor Bilge Seyidoğlu has pointed out those legends

1. set down traditions and conserve them,
2. guide the society,
3. bring in meaning to the place they are formed
4. have protective and healing effects

As a result of the research study, the fact that legends have some certain functions in the society that they are formed has been established.

KISALTMALAR

Ank. : Ankara

C. : Cilt

Dr. : Doktor

Efs. : Efsane

İst. : İstanbul

No. : Numara

Prof. : Profesör

s. : Sayfa

S. : Sayı

TKAE : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

vb. : Ve benzerleri

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
GİRİŞ.....	II
I. BÖLÜM	1
EFSANE METİNLERİ	1
KARACAAHMET (I).....	1
KARACAAHMET (II).....	1
BAMBUL DEDE (ÇOMAK DEDE).....	3
BALTALI DEDE	3
KESİKBAŞ SULTAN	4
SARIKIZ	4
KIRKLAR MAKAMI.....	6
DESTİNA HATUN VE FURUNİ DEDE	6
HOROZ DEDE	7
ÇAVUŞBAŞI – ÇAVUŞ DEDE	8
KADINANA	9
HIDIROĞLU	10
ŞAHİT KAYALARI.....	11
SIRALI KAYALARIN TANIKLIĞI	13
ARSLANLI KAYA (I)	14
ARSLANLI KAYA (II).....	15
TAŞ OLAN ÇOBAN VE SÜRÜSÜ	15
OĞLAN – KIZ KAYALARI (TEPESİ).....	15
ŞAHİTLER KAYASI.....	16
ÜÇ KIZLAR KAYASI	16
GARİP KADIN KAYASI	17
GELİN ALAYI KAYALARI.....	17
AYIP KÖYÜ-GELİNCİKANA	18
GELİNCİK SUYU.....	19
FIRIN KÖSEĞİSİNİN YEŞERMESİ.....	19
KÜL OLAN HAZİNE	21
GÜMÜŞLÜK DEFİNESİ.....	22
KIRKGÖZ KÖPRÜSÜ	23
YELELERİ ÖRÜLEN KISRAKLAR.....	23
ÜMMÜ GELİN.....	24
II. BÖLÜM.....	25
A) TABLOLARLA İLGİLİ AÇIKLAMALAR	25

B) EFSANELERLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER	30
Efs. No. 1 (Karacaahmet I).....	30
Efs. No. 2 (Karacaahmet II).....	30
Efs. No. 3 (Bambul Dede- Çomak Dede).....	31
Efs. No. 4 (Baltalı Dede).....	32
Efs. No. 5 (Kesikbaş Sultan)	33
Efs. No. 6 (Sarıkız).....	33
Efs. No. 7 (Kırklar Makamı).....	34
Efs. No. 8 (Destina Hatun ve Furunî Dede).....	35
Efs. No. 9 (Horoz Dede).....	36
Efs. No. 10 (Çavuşbaşı- Çavuş Dede).....	36
Efs. No. 11 (Kadınana).....	37
Efs. No. 12 (Hıdıroğlu)	38
Efs. No. 13 (Şahit Kayaları).....	38
Efs. No. 14 (Sıralı Kayaların Tanıklığı).....	39
Efs. No. 15 (Arslanlı Kaya I)	39
Efs. No. 16 (Arslanlı Kaya II).....	40
Efs. No. 17 (Taş Olan Çoban ve Sürüsü).....	40
Efs. No. 18 (Oğlan-Kız Kayaları).....	41
Efs. No. 19 (Şahitler Kayası).....	41
Efs. No. 20 (Üç Kızlar Kayası).....	42
Efs. No. 21 (Garip Kadın Kayası)	43
Efs. No. 22 (Gelin Alayı Kayaları)	44
Efs. No. 23 (Ayıp Köyü – Gelincikana).....	44
Efs. No. 24 (Gelincik Suyu).....	45
Efs. No. 25 (Fırın Köşeginin Yeşermesi).....	46
Efs. No. 26 (Kül Olan Hazine).....	46
Efs. No. 27 (Gümüslük Definesi).....	47
Efs. No. 28 (Kırgöz Köprüsü).....	47
Efs. No. 29 (Yeşeleri Örülü Kısraklar).....	47
Efs. No. 30 (Ümmü Gelin)	48
AFYONKARAHİSAR EFSANELERİ VE EĞİTİM.....	49
SONUÇ.....	53
SÖZLÜK	55
KAYNAKÇA	56

ÖNSÖZ

Efsaneler, olağanüstülüğün ağır bastığı, buna rağmen inandırıcılık özelliği bulunan, belirli bir üslûp ve biçime bağlı kalmayan kısa halk anlatmalarındır. Efsane, insanların dış dünyaya ve çevresine karşı aldığı tavırları açıklayıcı nitelikte olması nedeniyle halk anlatmaları içinde önemli bir yere sahiptir.

Efsane ile ilgili çalışmaların XIX. yüzyıl başlarında Avrupa’da Grimm Kardeşler’in çalışmaları ile başladığı kabul edilmektedir. Türkiye’de XX. yüzyıldan itibaren derlemeye yönelik çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmada, Afyonkarahisar ve çevresinde anlatılan ve yazıya geçirilen efsaneler içinden seçilen otuz efsane metni “İşlevsel Halkbilim Kuramı”na göre incelenmiştir.

Ayrıca, yapılan derlemelerin ve çalışmaların eksik, hatalı ve tartışılabilir nitelikteki sözcükleri üzerinde yer yer düzeltme yoluna gidilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, sözlü kültür ürünlerinden efsanenin, doğduğu kültür ve toplumdaki işlevlerini ortaya koymaktır.

Birinci bölümde, efsane metinlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, tablolarla ilgili açıklamalara yer verilmiş ve “Efsanelerle İlgili Değerlendirmeler” başlığı altında, işlevsellik kuramına bağlı William Bascom ve Paul Magnarella’nın yöntemi ile Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu’nun efsanenin toplumsallığına dayalı yöntemi kullanılarak metinler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonucunda, Afyonkarahisar efsanelerinin Türk kültürü açısından önemli bir kaynak olduğu ve eğitim işlevini yerine getirdiği yargısına varılmıştır.

Çalışma süresince büyük yardımlarını gördüğüm sayın Prof. Dr. Metin KARADAĞ’a ve danışmanım sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI’ya, yazılım sırasında yardımlarını gördüğüm bölüm sekreterimiz Nevber ÇETİNKAYA’ya, Hasret TEMOYEV ve İrfan BANAZ’a teşekkür ederim.

Asiye ATAKAN

İzmir-2002

GİRİŞ

Türk toplumu, kültürüne bağlı yapıları sürdürmede süreklilik göstermektedir. Kültürün aktarımında halk edebiyatı ürünlerinin temel sayıldığı bilinmektedir. Bu durum, halk edebiyatı ürünlerinin kültürel ve toplumsal yapıdaki işlevlerini ortaya çıkarır. Bu işlevler hem fiziksel hem de ruhsal ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir.

Toplumsal ve kültürel yapıdaki değişiklikler halk edebiyatı ürünlerine yansır. Böylelikle halk edebiyatı ürünlerinin de işlevleri belirlenmiş olur. Her ürünün kültürel ve toplumsal işlevi olduğu ortaya çıkar.

Halk edebiyatı ürünlerinden biri olan efsane, başlangıçta olağanüstü nitelikler gösteren kişilerin yaşamları etrafında oluşmuş, sonraları halkın hayalinde şekil değiştirerek varlıklarını yüzyıllar boyu sürdürmüştür.

Çalışmanın konusunu oluşturan Afyonkarahisar efsaneleri kültürel ve toplumsal yapıdaki değişiklikleri içerisinde barındırır. Bu çalışmada, Afyonkarahisar ve çevresinde anlatılan ve yazıya geçirilen efsaneler arasından seçilmiş otuz metne, William Bascom'un ile Prof. Dr. Paul Magnarella'nın "İşlev Kuramı" ve Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun "Efsanenin Toplumsal İşlevi" uygulanmaya çalışılmıştır.

I. WILLIAM BASCOM: FOLKLOR ÜRÜNLERİNİN İŞLEVLERİ¹

William Bascom, folklor ürünlerinin dört işlevi olduğunu belirtir. Bunu yaparken folklorun diğer işlevlerini yadsımamıştır. Bu çalışmada, efsanelerimizi W. Bascom'un belirttiği işlevler doğrultusunda çözümlemeye çalıştık. W. Bascom'a göre folklor ürünlerinin işlevleri şunlardır:

1. Eğlendirme: Folklorun önemli işlevlerinden biridir. Folklor ürünleri, sadece eğlence aracı olarak düşünülmemelidir.

2. Eğitim: Kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlar. Özellikle, yazılı kültür geleneğinin olmadığı toplumlarda folklor ürünleri eğitimde önemli rol oynar.

3. Kültürün Sürekliliğini Sağlama: Bu işlev, eğitim ile iç içedir. Kültüre katkıda bulunan kişilerin, durum, bilgi ve değerlerin gelecek nesillere aktarılması kültürün devamlılığını sağlar.

¹ Özkul Çobanoğlu, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Ank. 1999, s. 226.

4. **Kaçış:** Bu işlev, toplumun ve kişilerin kabul ettiği davranış kalıplarına uygun davranmayı ve bu yolla da toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmayı sağlar.

II. PROF. DR. PAUL MAGNARELLA: İŞLEV KURAMI²

“Prof. Dr. P. Magnarella, Batı’da Levi-Stracuss, Victor Turner ve diğerleri tarafından ele alındıktan sonra moda olan ‘tip ve sembolik analiz’ yaklaşımını geliştirmiştir. Magnarella gelenekleri; hareketlerin, sarmalanmış davranışların kelimelerin ve uygarlık içinde kazanılmış çevrede gelişen fiziksel, sosyal, kültürel, ruhsal, sağlık ve ekonomik vs. gibi kombinasyonlarla biçimlenen objelerin standart dizisi olarak belirlemiştir.”³ Bu doğrultuda hareket eden Magnarella, dört ana işlev belirlemiştir:

1. Ruhsal işlev,
2. Yaradılış- kehanet (bilicilik) işlevi,
3. Kurumsal işlev,
4. Pratik (uygulama) işlevi.

Bu işlevlere ek olarak, belirli insanların gelenek-inanç sistemleri, kendilerinin toplum ve kültürleri hakkındaki çeşitli konulara ait ifadeler de dikkate alınmaktadır.

III. PROF. DR. BİLGE SEYİDOĞLU: EFSANENİN TOPLUMSAL İŞLEVİ⁴

Efsaneler, kutsallık ve yaptırım gücü yönleri ile diğer türlerde ayrılr. Bu özellikler, efsanenin oluştuğu mekâna, efsanede yer alan kişilere ya da çeşitli nesnelere anlam yükler. Bilge Seyidoğlu, “Erzurum Efsaneleri” adlı eserinde efsanelerin toplumsal işlevlerini şu şekilde açıklamıştır:

1- Gelenek ve Görenek Koyucu - Koruyucu Olmaları: Efsanelerin oluştuğu yerlerde ritüel davranışlar gözlenmektedir. Bu yerler ziyaret edilirken çeşitli kurallara mutlaka uyulur. Abdest almak, namaz kılmak, ziyaret yerlerine temiz giysilerle gitmek,

² Paul J. Magnarella, “Folk Customs in The Traditional Turkish Home: Their Meaning And Function”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.IV, Ank. 1982,s. 329-339.

³ Metin Karadağ, “Mahalli Türk Evlerindeki Halk Geleneklerinin Anlam ve Fonksiyonları”, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.4, S.2, 1992.

⁴ Bilge Seyidoğlu,Erzurum Efsaneleri (Erzurum’da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsane.r Üzerinde Bir İnceleme),Ank.1985,s.198-199.

ziyaret yerlerinin etrafında üç, yedi bazen kırk defa dönmek, ziyaretleri belli aralıklarla, belli günlerde tekrarlamak vb.

2- Topluma Yön Verme: İnsan davranışlarını belirler. Sosyal ilişkileri düzenler. Hasta ve fakir insanların korunması gerektiğini belirterek insanları iyilik yapmaya ve yardımlaşmaya teşvik eder. Dinî duyguların kuvvetlenmesine yardım eder.

3- Oluştukları Yere Anlam Kazandırma: Efsaneler, oluşturdukları yere anlam kazandırarak bu yerlere farklı bakılmasını sağlar. Toplumun belli bir yer etrafında efsane yaratması, onunla bir gerçeği paylaşması ve o yerle bir bütün olması anlamına gelir. İnsanlar, anlam yükledikleri bu yeri kendilerinden bir parça olarak gördükleri için daha çok değer verirler.

4- Koruyucu ve Sağaltıcı İşlevi: Belirli bir mekân etrafında oluşmuş efsanelerin, hem oluşturdukları mekânı hem de onlara inananları koruyucu fonksiyonları vardır. İnsanların, koruyucu olarak kabul ettikleri bu yerleri ve bu yerlerin çevresini korumaları bu mekânların günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Efsanelerin tedavi edici fonksiyonları da vardır. İnsanlar, çeşitli hastalıklarına çare bulması için kutsal olarak kabul ettikleri bu yerleri ziyaret etmekte, her türlü fiziksel ve ruhsal hastalıklarının iyileşeceğine inanmaktadır.

IV. EFSANE

Efsane terimi, batı dillerinde Latince “legendus” kökünden gelen sözcüklerle karşılanmaktadır. İngilizce’de “legend”, Fransızca’da “légende”, İtalyanca’da “legganda”, İspanyolca’da “leyenda”, Almanca’da “legende”, Arapça’da “usture”, (cem’i:esâtir), Farsça’da “fesane” sözcükleri efsane karşılığı olarak kullanılmaktadır⁵.

Kaynaklarda efsane terimi ile ilgili çeşitli tanımlar ve açıklamalar vardır. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’te efsane: “1. Asılsız hikâye, masal, boş söz, saçma sapan lakırdı, 2. Dillere düşmüş, meşhur olmuş hadise”⁶ biçiminde tanımlanmıştır.

⁵ Saim Sakaoğlu, Anadolu- Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ank.1980, s.4
Pertev Naili Boratav,100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İst.1997, s.98.

Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Ank. 1986, s. 314.

Metin Ergun, Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi, C.I, Ank. 1997, s.1.

⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ank. 1993, s. 206.

Pertev Naili Boratav, “Efsanenin başlıca niteliği, inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir...”

Bir destan parçası karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopup kendine özgü üslup niteliklerini, sanatlık süslemeleri yitirince, sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi ya da olayı bildirme göreviyle sınırlanınca efsane olur...”⁷ diyerek efsaneyi açıklamaktadır.

Metin Karadağ efsaneyi, “İlkel insanın doğa olayları karşısında psikolojik yapısı, (korku, kaygı, saygı, çözümleyememe...) bir takım hayali anlatmaların doğmasına yol açmıştır. Bu hayal ve yaratmalar insan ruhunun, eşyaya ve doğaya yansımaya yol açmıştır. Mitos çağını izleyen dönemlerde insan, kendinden üstün saydığı kimi olguları, genellikle canlandırma ve benzetme yönleriyle masallarda anlatmıştır. Bu gelişim, efsane için de geçerli olabilir.”⁸ biçiminde açıklamıştır.

Mehmet Yardımcı, efsaneyi şöyle tanımlamıştır: “Bir doğa olayının. bir varlığın meydana gelişinin, doğa elemanlarından birinde olan değişikliğin, olağanüstü özellikler gösteren kişilerin hayatlarının halk hafızasında olaylarla süslenip anlatıldığı hikâyelerdir.”⁹

Dünyada efsane ile ilgili çalışmalar, XIX. yüzyılın ilk yarısında Alman Grimm kardeşler tarafından yapılmıştır.¹⁰ Jakob Ludwing, Karl Grimm ile Wilhelm Grimm’in yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya çıkan efsane tanımı şöyledir: “Efsane, gerçek veya hayali muayyen şahıs, hâdise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir.”¹¹

Max Lüthi ise efsaneyi, “Duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını ve bu gerçekten haberdar olmayı isteten, nesilden nesile sözlü aktarım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekle sahip anlatım türünün adıdır.”¹² şeklinde tanımlamıştır.

⁷ Pertev Naili Boratav, Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı, İst. 1997, s. 98-99.

⁸ Metin Karadağ, Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri, Ank. 1999, s.220-221.

⁹ Mehmet Yardımcı, “Afyonkarahisar Efsanelerindeki Rüya, Gaipiten Duyulan Ses, Taş Kesilme Gibi Benzer Motif Taşıyan Efsanelerin Yayılma Alanları”, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Nisan 2000), Afyonkarahisar ?, s. 150-158.

¹⁰ Saim Sakaoglu, Efsane Araştırmaları, Konya 1992, s. 8.

¹¹ Saim Sakaoglu, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ank. 1980, s.4.

¹² Max Lüthi, “Masalın; Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı” (Çev. Sevgül Karasubaşı), Milli Folklor, C.4, s.25, Ank. 1995, s. 66-67.

I. BÖLÜM

EFSANE METİNLERİ

KARACAAHMET (I)¹³

Karacaahmet, Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya geldiğini işitir ve "Görelim ne erdir?" diyerek bir arslana binip bir yılanı kamçı gibi eline alarak dervişleriyle birlikte Hacı Bektaş'ın yanına gider. Hacı Bektaş, Karacaahmet'in geldiğini işitince tekkesinin duvarını yarararak duvara biner. Duvar, yerinden kalkarak bir at gibi hareket eder. Bu duruma Karacaahmet hayran kalmıştır. Mertebesini gören Karacaahmet, arslandan inerek Hacı Bektaş'ın elini öper ve O'na saygı gösterir. Hacı Bektaş da Karacaahmet'i gözlerinden öper.

KARACAAHMET (II)¹⁴

Horasan erlerinden Karacaahmet, ülkesinden göç ederek Afyonkarahisar'ın Tez Höyük yöresine gelerek, çadırını kurmuş ve burayı kendine yurt edinmiş... Yörenin Bey'i durumu öğrenmek için kâhyasına buyruk vermiş:

"Git, bak bakalım, şu karşıda çadır kuran kimdir?"

Kâhya gitmiş ve Karacaahmet'le konuşmuş:

"-Birlikte Bey'in yanına gidelim" demiş.

Karacaahmet, Bey'in huzuruna boş gidilmez biraz elma toplayalım demiş ve eline bir mendil alarak söğüt ağacından kopardığı elmaları doldurmaya başlamış... Elma mevsimi değilmiş, üstelik çevrede elma ağacı da yokmuş, adamın söğüt ağacından gerçekten elma toplamakta olduğunu gören kâhyanın ağzı açık kalmış!...

Bey'in bir kızı varmış. Son derece güzel olan bu kız, ne yazık ki deli imiş. Sık sık yanındakilere saldıran kızın zararlı olmaya başlaması Bey'i çok üzüyormüş...

Deli kız yine azgın bir haldeyken kâhya ile Karacaahmet huzura girerler... O anda bir mucize olur, deli kız bağırıp çağırılmayı bırakır ve uslu uslu oturur... Kâhya, Bey'in yanına varır ve söğüt ağacından elma toplama öyküsünü kulağına fısıldar!...

¹³ Şükrü Halûk Akalın, "Akhisar'daki Karacaahmet Türbesi ve Bu Türbe ile İlgili İnançlar", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek-Görenek İnançlar Seksiyon Bildirileri, Ank. 1997, s.19-27.

¹⁴ İrfan Ünver Nasrattinoğlu, Afyonkarahisar Efsaneleri, Ank. 1973, s. 16-18.

Bey, Karacaahmet'in kimliğini öğrenince iltifatlarda bulunur ve konuğu olduğunu söyler. Sohbet esnasında kızının durumu ile ilgilenmesini ister. Karacaahmet deli kızla ilgilenir ve kısa bir süre sonra kız, normal hale döner...

Bey, kızını Karacaahmet'le evlendirmiş ve kırk gece kırk gündüz düğün yaparak mutluluklarını sağlamış...

Karacaahmet, devrin en ünlü doktorları arasında yer almış ve binlerce akıl hastasını iyileştirmiştir. Köy Halkı, Karacaahmet'in kendilerini tehlikelerden koruduğuna inanmaktadır. Karacaahmet'in mezarı ziyaret yerine dönüşmüştür. Türbesi, hastaların, genç kızların, çocuğu olmayan gelinlerin dertlerine çare aradıkları bir yerdir. Türbe, genellikle Cuma günü ziyaret edilir. Ziyaret sırasında dualar okunur, adaklar adanır, mum yakılır, sadakalar verilir. Türbenin yanındaki ağaçlara bez bağlanarak dilekte bulunulur. Türbeye gelenler iki rekat namaz kılıp "Karacaahmet'in yüzü suyu hürmetine!" diyerek adakta bulunmaktadır. Dileği yerine gelen kişi tekrar türbeye gelir ve adadığı kurbanı keser. Adağını kesen kişi sadece kurbanın sağ böbreğini yiyebilir.

Bugün, Karacaahmet Köyü Camiinin minaresinde her sabah ezanında, ramazan ve kandil gecelerinde özel bestesi ile şu ilâhi okunmaktadır:

Karacaahmet ulu veli,

Akıllanır gelen deli.

Karşısında Hayranbalı

Sultan Karacaahmet Sultan,

Eşrefoğlu, kâmil insan.

Türbesinin önü yazı

Etrafi hep koyun kuzu

Yetişinci Bayram Gazi

Sultan Karacaahmet Sultan,

Eşrefoğlu, kâmil insan.

Türbesinin önü ahlat

Ahlat değil o bir hikmet

İmdat eyle Karacaahmet.

Sultan Karacaahmet Sultan,

Eşrefoğlu, kâmil insan.

Dervişler giyer aba,

Anlar gezer tekke,türbe,

Karşısında Gözcü Baba.

Sultan Karacaahmet Sultan,

Eşrefoğlu, kâmil insan.

BAMBUL DEDE (ÇOMAK DEDE)¹⁵

Çomak Dede, bilgili ve yardımsever, ermiş bir zatmış. Elinde çomağıyla, buralarda tek başına yaşarmış.

Bir sene, bambul böcekleri tarlaları, bahçeleri istilâ etmiş. Böcekler o kadar çokmuş ki, halk ne yaptıysa baş edememiş. O sene, bambul böceklerinin zararından büyük bir kıtlık yaşanmış.

Çaylılar, Çomak Dede'ye gelerek yardım etmesini istemişler. O da bahçelerin, tarlaların dört bir tarafını elindeki çomağıyla çizmiş. Bambul böcekleri, Çomak Dede'nin çizdiği yerden öbür tarafa geçemez' olmuşlar; çizilen yere gelenler, tarlaya giremezlermiş. Çomak Dede, "Tarlaları, bahçeleri suya verin, göl gibi olsun." demiş. Çaylılar, onun bu söylediğini de yapmışlar. Ertesi sene, bambul böcekleri zarar verememiş. Çay halkı da kıtlıktan kurtulmuş.

Çomak Dede'ye, Çay halkını bambul böceklerinin zararından kurtardığı için "Bambul Dede" derler. Bugün bile tarlalarındaki böceklerle baş edemeyen köylüler, Bambul Dede Türbesi'ne gelir, türbenin içini süpürüp toprağını tarlalarının etrafına serperler. Böyle yapanlar, tarlalarına bambul böceklerinin girmediğini - yemin ederek söylüyorlar.

BALTALI DEDE¹⁶

Akharım'da "Baltalı Dede" denilen, içinde kabir bulunan bir türbe vardır. Burada yatan kişi, cevval, gözü pek bir insanmış. Harp zamanında tek başına hücum edip düşmanı baltasıyla doğramış. Onun için adı "Baltalı Dede" kalmış.

Eskiden kabrin çevresi korulukmuş. Çobanın biri, Baltalı Dede'nin türbesi etrafındaki koruluktan değnek kesmiş. Evinde uyurken uzun boylu, beyaz sarıklı bir Arap gelmiş. "Dalları nasıl kesersin?" diye çobanı yerden yere çarpmış, ellerini kollarını baltasıyla doğramış. Sabaha kadar çobana rahat vermemiş. Çoban, bir daha oradan dal kesmemiş. Bugün, oradan dal kesenin başına türlü kazalar geldiği söylenir. Hiç

¹⁵ Ercan Kayayerli, "Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri", V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Murat Altuner'den derlenmiştir.)

¹⁶ Ercan Kayayerli, "Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri", V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Musa Kuruk'tan derlenmiştir.)

kimse türbe civarındaki ağaçlara zarar veremez. Türbe, bugün ziyaret edilmektedir. Ziyarete gelen insanlar dua ederek dilekte bulunmaktadır.

KESİKBAŞ SULTAN¹⁷

Abdürrahim Karahisarî sık sık özel hamamına gider ve mum ateşiyle ısıttığı suyla yıkanmış. Koskoca su kazanının mumla nasıl ısındığına şaşmayınız. Oluyormuş işte. Abdürrahim hamam durumunu en yakınlarından da saklar, kendi kendine yıkanır çıkarmış...

Yine böyle mum ateşiyle ısıtılmış su ile, kurnada sabunlanıp, yıkanırken müritlerinden iki kişi sessizce hamama girerek Abdürrahim'in davranışlarını gözler. Sabunlu gözlerini yıkayıp açınca, karşısında iki müridini gören Abdürrahim son derece kızar, hiddete kapılır ve birisine seslenerek:

“-Sen! Arkadaşının başını keseceksin. O bundan böyle Kesikbaş adı ile anılacak. Sana da ölünceye dek herkes gülecek ve seninle alay edecek!...”

Buyruk derhal yerine getirilir.

Bugün başı kesilen kişinin mezarı “ Kesikbaş Sultan” adı ile ziyaret edilen ve ruhundan medet umulan bir yerdir.

SARIKIZ¹⁸

Didar Gelin, ipek gibi sarı saçları ile kusursuz güzellikte bir kadındı. Kâbe Mescidi'nin bitişiğindeki evinde kocası ile birlikte otururdu... Mutlu mu idi? Pek sanmıyoruz, çünkü her akşam kafayı çeken; çekince de iyice sapıtan ayyaşın biriydi kocası. Ama, Didar Gelin tüm iman edenler gibi kadere boyun eğiyor, “Allah'a şükür” ediyordu. O'nun bu durumu bilen komşuları:

“-Vallahi şu Sarıkız cennetlik. Kocası cehennem azabı çektiriyor da, kimseye derdini söylemiyor, ben olsam çeker miyim o kocayı!...” tarzındaki konuşmalarıyla ona acıyorlardı...

Mahallenin varlıklı ailelerinden bir kadın vardı. Bu kadın her fırsatta kocasının zenginliğinden, kendisine armağanlar aldığından ve her yıl Hac'ca gittiğinden söz

¹⁷ İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Afyonkarahisar Efsaneleri, Ank. 1973. s. 33.

¹⁸ İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Afyonkarahisar Efsaneleri, Ank. 1973. s. 38-40.

ederdi... Herkesi kıskanan, ama yoksulluğu nedeniyle istediklerini elde edemeyen bir başka kadın da, zengin adamın karısını dinlerken kıskançlık krizlerine tutulur, eve gidince de kocası ile kavgaya tutuşurdu. Bir akşam kocasına:

“-Herkes Hac’ca gidiyor. Sen de gideceksin. Ya gider benim de Hacı karısı olmamı sağlarsın, ya da senden ayrılır anam evine giderim!...” dedi.

“-Hanım, biliyorsun ki durumumuz benim Hac’ca gitmeme elvermiyor. Gel şu olmayacak istekten vazgeç!”

Ama, kadın kararlıydı ve isteğinde ısrar etti...

Eskici Mehmet Ağa o gece düşünde uzun sakallı, nur yüzlü bir evliya gördü. O’na şöyle diyordu:

“-Kâbe Mescidi’nin yanındaki evde oturan Didar Gelin’e git ve Hac’ca gitmek istediğini söyle, isteğini ancak o yerine getirebilir...”

Gitti ve yalvardı Sarıkız’a. Ne var ki Sarıkız: “Olmaz” diyordu...

Sarıkız’la Eskici Mehmet Ağa kapı eşiğinde konuşurlarken, sağa sola yalpalayarak gelen Sarıkız’ın kocası köşe başında görünür. Sarıkız telaşlanır ve Eskici Mehmet’i dolabına saklar. Kocasının yemeğini yedirip kocasını yatağına yatırdıktan sonra dolaptan çıkarır ve Eskici’ye: “Kapa gözlerini” der...

Mehmet Ağa gözlerini açtığı zaman kendisini Harem-i Şerif’te bulur.

Doğal olarak, Eskici’yi orada gören Afyonkarahisarlılar şaşırarak nasıl geldiğini sorarlar. Mehmet Ağa ise soruları tebessüm ile karşılar ve kimseye cevap vermez...

Eskici Mehmet Ağa, Hac farizesini yerine getirmiş ve Hacı olmuştur ama, yurda nasıl dönecektir?

Düşünde yine aynı evliyayı görür.

“-Düşünme, der Evliya. Yarın sabah namazında, imamın hemen arkasındaki safta namaz kılacak olan yeşil cübbeli adamın tam arkasında namaza dur. Namazdan sonra bu adamın eteğinden tut ve gözlerini kapa... Kendini evinde bulacaksın...”

Buyruğu aynen uygulayan Mehmet Ağa evine ve karısına kavuşur!...

Eskici'nin karısı olayları tüm mahalle kadınlarına anlatmıştır. Çok geçmeden olay bütün Afyonkarahisar'a ve Anadolu'ya sonra da yurtdışına yayılır. Sarıkız'ın mezarı Kâbe Mescidi Camii'nin yanındadır ve yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir.

Ve Sarıkız hakkındaki yüzlerce efsane dilden dile anlatılır durur.

KIRKLAR MAKAMI¹⁹

Afyonkarahisar'da "Kırklar Makamı" denilen bir mescit vardır. İçinde bir mezar ve başucunda meşe ağacından bir topuz vardır. Mezarın kime ait olduğu bilinmemektedir. Yalnız, halk arasında bunların Horasan erlerinden oldukları ve Kale'nin fethi sırasında şehit oldukları söylenir.

Eskiden harp zamanlarında bu topuz, mezarda yatan sahibi ile harbe gider, kaybolur. Harbin sonunda ise yerinde asılı bulunur. Günlerce içindeki deliklerden kırmızı kan sızar. Topuzun harpte, mezarda yatan velî tarafından düşmanların başına vurulduğuna ve bu nedenle kan içinde kaldığına inanılır.

Yöre halkı, Kırklar Makamı'nı ziyaret ederek dilekte bulunmakta, dua etmektedir. İnsanlar mescide ayakkabı ile girmemektedir. Burası temiz tutulmaktadır.

DESTİNA HATUN VE FURUNÎ DEDE²⁰

Destina Hatun'un yönetimi sırasında meydana gelen bir yangın felâketi tüm Afyonkarahisar'da büyük hasarlar yaptığı gibi Mevlevî dergâhını da yakıp kül etmişti. Dergâhın tüm görevlileri ve Dervişler aç ve açıkta kalmışlardı. Herkesin açlıktan yakındıkları bir sırada dergâhta aşçıbaşı olan Furunî Dede:

"-Ne tasalanıyorsunuz? Ben şimdi sizin karnınızı doyururum." der ve sol kolunu öne uzatarak cübbesinin yeninden sıcak sıcak pideler çıkarmaya başlar ve gerçekten herkesin karnını doyurur...

Dergâh sakinleri doymuşlardır ama, nerede barınacaklardır? Bu durum Destina Hatun'u çok üzmektedir. Kent halkının da yardım etmeye güçleri yoktur...

Destina Hatun o gece rüyasında babası Sultan Divanî'yi görür:

¹⁹ H. Fikri Yazıcıoğlu, Afyon Evliyalari ve İlim Adamlari, Afyon 1969, s. 75-76.

²⁰ İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Afyonkarahisar Efsaneleri, Ank. 1973, s. 36-37.

“-Babacığım der. Ben ne yapacağım şimdi? Bana yol göster. Yaşantılarını bizim yaşantımıza bağlayan bu insanları ben nasıl barındıracağım, nasıl doyuracağım?”

Sultan Divanî yanıtlar:

“-Kızım... Güzel Destinam. Üzülme sen, dergâhta, mihrabın tam altındaki mermeri kaldır orada gümüş bir ibrik bulacaksın, içi altınla doludur..”

Sevinçle uyanan Destina Hatun babasının dediklerini yapar. Elde ettiği altınlarla, dergâhı eskisinden daha güzel yaptırır...

Bugün, Furunî Dede türbesi ziyaret edilmektedir. İnsanlar, ziyaret sırasında dua etmekte, çeşitli sorunlarına çare aramaktadır.

HOROZ DEDE²¹

Afyon Kalesi Türk ordularınca bir kez daha kuşatılmıştı. Ne var ki saldırılar, kaleyi savunanlarca hemen püskürtülüyordu. Bu durum umutsuzluğa yol açtığı gibi, askerleri de huzursuz ediyordu...

Türk Komutan, askerlerini toplayarak şöyle konuştu:

“Yiğitlerim! Bu kalenin fethi için çok çaba harcadık. Çok şehit verdik. Ne yazık ki tüm çabalarımız boşa gitti. Yarın son bir atak daha yapacağız. Kesin sonuca gideceğiz. Ya son askere kadar şehit olacak, ya da kale bizim olacaktır. Saldırının parolası: Horozların ötüşüdür. Horozların ötüşü ile birlikte müezzin ezan okuyacak ve topluca atağa kalkacağız. Allah yardımcımız olsun.”

Askerler dinlenmeye geçtiler... Herkes uzanmış uyumaya çalışıyordu ama, uyumak ne mümkün!...

Türk askerleri arasında hayvan seslerini taklit etmekle tanınan birisi vardı. Arkadaşları ona “Horoz” derlerdi. Horoz, bu uzun bekleyişe dayanamıyordu. Son derece heyecanlıydı. “Bir an önce ne olacaksa olsun” diye düşünüyordu. Yakın arkadaşları olan “Merdüme”, “İmdat” ve “Kara”ya düşüncelerini açtı ve dedi ki:

“Arkadaşlar! Sabaha değin beklersek, sinirden kaskatı kesilecek ve savaşılamayacak duruma geleceğiz. Benim bir düşüncem var. Biraz sonra ben horoz gibi

²¹ İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Afyonkarahisar Efsaneleri, Ank. 1973, s. 27-28.

öteceğim, bu anda “MerdümeK” ezan okumaya başlasın. “Kara” ile “İmdat” da “Allah! Allah!” diye naralar atarak saldırıya geçecekler. Parolanın verildiğini sanarak bütün askerler bizi izleyecek ve ne olacaksa bir anda olacaktır, ne dersiniz?”

“Kabul! kabul!” dediler. Çok geçmeden plan uygulanmaya başladı...

Horoz’un uzun uzun ötüşüne, MerdümeK’in “Allahü-Ekber, Allahü-Ekber” sesleri karıştı bir anda... Sonra kale kapılarına saldırı... “Allah, Allah, Allah” sesleriyle şaşkına dönen düşman...Ve kale Türklerin elinde.

Kale Türklerin elinde ama, daha horozlar ötmedi!... Nice sonra gerçek öğrenilir ve olayın kahramanları aranmaya başlanır. Ne yazık ki bulunamazlar. Çünkü dördü de ölmüştür.

Bugün, Horoz Dede’nin mezarı türbe haline dönüşmüştür. Türbe ziyaret edilmekte, adak olarak mum yakılmakta ve horoz kurban edilmektedir. Türbede her gece mum yakılmaktadır. Yöre halkı, her türlü sıkıntıları için burayı ziyaret etmektedir.

Horoz Dede’nin ilk Mevlevîlerden olduğu söylenmektedir. Türbesi, bayramlarda Mevlevîler tarafından da ziyaret edilmektedir.

ÇAVUŞBAŞI – ÇAVUŞ DEDE²²

Afyonkarahisar Sancağı daha Türk egemenliğine girmeden önce, burada valilik yapan kişiye Türk Hükümdarı bir çok kez elçi göndermiş ve kalenin Türklere teslim edilmesini istemişti. Ancak, her elçi olumsuz yanıtla dönüyordu. Bu sorunun barış yoluyla çözümlenemeyeceğini anlayan hükümdar, buyruğundaki çavuşbaşılardan en güçlüsünü Afyonkarahisar kalesinin alınması için görevlendirmişti...

Birkaç gün sonra Çavuş Dede’nin birliği Afyonkarahisar’ın mesire yeri olan “Muttalıp Bağları”na ulaşmıştı. Kale Komutanı Türklerin gelmekte olduğunu duymuş, tüm halkını ve askerlerini kaleye kapatarak gerekli savunma yollarına başvurmuştu.

Ertesi sabah Türk Ordusu, başlarında Çavuşbaşı Çavuş Dede olduğu halde “Keltepe”den “Taşlıdere”ye inerek düzgün bir yürüyüşle “Karakuyu”ya ulaşmış ve orada konaklamıştı.

²² İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Afyonkarahisar Efsaneleri, Ank. 1973, s. 11-12.

Uzun yolculuk sırasında su stokunu tüketen askerler Karakuyu'dan su çekerek içmek istemişler ama suyun zararlı olduğunu anlayınca vazgeçmişlerdi. Birkaç koldan aramalara rağmen civarda su bulunamamış durum Çavuşbaşı'ya duyurulmuştu. Çavuşbaşı yanına birkaç kişi alarak "Yağdan" denilen yüksek kayalıklara doğru gider ve tonlarca ağırlıktaki yüksek bir kayanın önünde durur. Kılıcını çeker, bir takım dualar mırıldanır ve: "Burada bir su olacak." diye bağırarak bütün gücü ile kayaya vurur. Kılıç darbesi ile yarılan kayadan o anda su fişkırrr...

Çok güzel ve de şifalı olan bu su, askerlerin yorgunluğunu kısa sürede giderir. Birkaç gün dinlenen ordu bir Cuma sabahı kaleye hücum eder. Şiddetli çarpışmalar olur, birçok şehit verilir, ama kale zaptedilir. Ne var ki şehitler arasında Çavuşbaşı da bulunmaktadır.

Bugün, Afyonkarahisar'ın "Çavuşbaşı" mahallesindeki "Olacak" suyu kentin her yanına testilerle taşınan güzel bir memba suyudur. "Olacak" çeşmesinin tam karşısındaki "Çavuş Dede" mezarı ise dertlilerin derman aradıkları, adaklar adadıkları, başında dualar ettikleri küçük bir türbedir. Türbede daima mum yakılmaktadır. Dinî bayram günlerinde kabir ziyaretinden dönen insanlar Çavuşbaşı'nın türbesini de ziyaret etmektedir.

KADINANA²³

Afyonkarahisar kenti bir zamanlar susuzluktan kırılıyormuş. Kent sakinleri su ihtiyaçlarını bir hayli uzakta akıp giden çaylardan elde ediyorlarmış...

Bu durum, kentin hayırsever varlıklı ve halk tarafından çok sevilen sayılan, bu nedenle de "Kadınana" adı verilen kadını çok üzüyormüş... Çevresindekilere, su bulunması için araştırmalar yapmalarını, bunun için gerekli olacak parayı kendisinin vereceğini söyler dururmuş...

Bir gün, kentin güneyindeki dağlar üzerinde bol miktarda su bulunduğunu, ama buraya bir Ermeni'nin sahip olduğunu söylemişler... Kadınana, at ve arabanın gidemediği tepelere iki buçuk saat yürüyerek ulaşabilmiş ve Ermeni ile pazarlığa oturmuş. Yapılan sözleşmeye göre, bir ölçek altına karşılık bir ölçek su alınacakmış! Kadınana bir altını vermiş ve: "Suyla doldurun şu ölçeği" diyerek ölçeği adamlarının

eline vermiş... Kadınana'nın adamı ölçeği suyun çıkış yerine tutmuş ama, ölçek bir türlü dolmak bilmiyormuş... Meğer, ölçeğin altı delikmiş ve üstten gelen su alttan kente doğru akar gidermiş... Ermeni ise ölçeğin delik olduğunu anlayamamış ve sözleşmeye uymak zorunda bulunduğu için de hiçbir şey diyememiş...

Bugün, Kadınana suyu Afyon halkının su ihtiyacını karşılamaktadır. Afyon müzesinin yanına yapılan çeşmeye "Kadınana Suyu" adı verilmiştir. Yöre halkı bu suyun şifalı olduğuna inanmakta ve çeşmenin çevresini temiz tutmaktadır.

HİDİROĞLU²⁴

Uzun yıllar önce, Afyonkarahisar'ın Sultan Dağları'nda, Hıdıroğlu adında bir bey yaşardı. Bey, uzun boyu, geniş omuzları ağır kilosunu ile çok heybetli ve de güçlü bir adamdı. Hıdıroğlu, yöresinde de saygı ile karışık bir korku salmıştı. Öylesine korkulurdu ki ondan, bir dediği iki edilmezdi! Başka bir deyimle yörede, "astığı astık, kestiği kestik" ti... Hıdıroğlu'nun her şeyi elde etme gücü olmasına karşın, çok büyük ve önemli bir sorunu vardı: Çocuğu olmuyordu! Haremde Anadolu'nun en güzel kadınları vardı, her gece birisiyle yatıyordu ama sonuç olumlu değildi...

Anadolu'da çocuksuz, özellikle erkek çocuğu olmayan adama "erkek" gözüyle bakılmadığı için, Hıdıroğlu içten içe üzülüyor, kimseye bir şey demiyordu. Oysa bu sorunun çözümü için gitmediği kent, görünmediği hekim ve hoca kalmamıştı. Kısırlık kendisinde idi. Çünkü, daha önce çocuk doğuran dul kadınlar da almıştı haremine...

Afyonkarahisar'ın güneyini kuşatan "Hıdırlık" eteğindeki "Dede İni"nde yatıp kalkan çok yaşlı bir kadını salık verdiler Hıdıroğlu'na... Hıdıroğlu umutla koştu bu İni'ye: "Ninem, dedi, soyum sopum tükenecek, bul bir çözüm yolu da beni evlat sahibi et!..." Ve buldu Nine çözüm yolunu; "Oğul! Senin sürüyle çocukların olacak. Dinle beni, dinle ve diyeceklerimi aynen uygula: Yanına en genç ve en güzel karını alarak batıya doğru yola çıkacaksın. Kekliği ve kekiği bol olan bir yer arayacaksın. Tâ ki, buluncaya dek... Kulağına keklik sesi, burnuna da kekik kokusu geldiği an, sarıl karına yat! Çok geçmeden, dileğin olacaktır..."

²³ İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Afyonkarahisar Efsaneleri, Ank. 1973, s. 22-23.

²⁴ İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Afyonkarahisar Efsaneleri, Ank. 1973, s.34-35.

Çıktı yola Hıdıroğlu... Yanında en genç ve en güzel karısı ile günler günleri, aylar ayları kovaladı. Ya kekligi buldular, kekiği bulamadılar, ya da kekiği buldular kekligi bulamadılar...

Bu, böylece ne kadar sürdü kimseler bilemedi. Sonunda Ege denizi yakınlarında, iyice karamsar oldukları bir sırada burunlarına buram buram kekik kokusu geldi ve tam bu esnada keklik sürüsünün kaba, ama onları mutlu eden seslerini duydular...

Ve sarılıp yattılar... Gece, gündüz yattılar...

Dokuz ay on gün sonra ilk çocukları dünyaya geldiği zaman, Hıdıroğlu Afyonkarahisar'a giderek, tüm obasını buraya getirdi ve "Hayat" adını verdiği köyü kurdu.

ŞAHİT KAYALARI²⁵

Vaktiyle Afyon'un kuzeybatısındaki yaylada bölgenin sığırlarını güden saf bir çoban varmış. Pek az bir ücretle önüne katılan hayvanları bahardan kasıma kadar buralarda dolaştırırmış. Çobanın hayvanlarına karşı sevgisi pek fazla imiş; hayvancıklar da çobanı severlermiş.

Bir gün çobanın yanına ihtiyar bir yolcu uğrar, onun hayvanlarına olan sevgisini anlar.

"-Oğlum, sen hayvanlarını bu kadar seviyorsun onlar da seni seviyorlar, sözünü dinliyorlar mı bari?" der.

Çoban hiç tereddüt etmeden:

"-Evet dinliyorlar!" diye cevap verir.

Tam bu esnada hayvanların bir kısmı civardaki Akarçay'a doğru yola koyulmuşlardır. İhtiyar:

"-Peki öyle ise, bak hayvanların gidiyorlar! Bağır da onları topla!" der. Çoban hemen ayağa kalkar ve yüksek sesle "Dön!" diye bağırır. Hakikaten bir buçuklu beyaz bir danadan başka hepsi geri dönüp ağır ağır gelmeye başlar.

²⁵ Haydar Özdemir, "Şahit Kayaları", Taşpınar, S. 128-129-130-131, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1945, s.271-273.

Manzarayı gören ihtiyar:

“-Peki o küçük dana niye sözünü dinlemedi?” diye sorar. O vakit, saf çoban başını önüne eğer, mahcup şu cevabı verir:

“-O dana buzağı idi. Anasını sağan kadın beni ağıla çağırdı. Genç ve güzeldi. Çoban şu buzağıyı biraz tutuver de ineği rahat sağayım!” dedi.

Kör şeytan bizi kandırdı, kadını öptüm. Buzağı bunu görmüştü. Tâ o günden bu yana ben onun gözünde günahkâрім!

Bundan sonra ihtiyara: “Baba, ömrümde işlediğim tek günah budur.” diye yeminler etmeğe başlar.

İhtiyar da ona: “Üzülme oğlum sen doğru bir adamsın. Allah yardımcın olsun!” dedikten sonra yoluna koyulur.

Yıllardır kimseden takdir görmemiş garip çobanı, ihtiyarın bu sözü ve duası pek mütehassis eder. Lâkin aradan çok geçmeden neşesini kaçıran olağanüstü bir olay olur:

Bir inek diğer bir ineği boynuzlar; boynuzlanan hayvan kaçayım derken düşüp bacağı kırılır. Çoban hem hayvana karşı sevgisinden, hem de hayvanın pek aksi bir sahibi oluşundan büyük bir üzüntüye düşer. Akşamüstü sürüsünün arkasından üç ayaklı inekle dertleşe dertleşe şehre girer, hayvanı evine kadar götürür. Hayvanın sahibi vaziyeti görünce çobana sövüp saymaya başlar. “Bunu sen yaptın, vurarak kırdın, vallahi dinlemem. Hem sana para vermeyeceğim, hem de dava edip ineğin diyetini alacağım!” der.

Zavallı çoban Allah’a tevekkülden başka bir çare bulamaz. Ertesi gün, daha ertesi gün kırlarda hep bu tasa ile dolaşır.

Nihayet, bir gün, çobanı mahkemeden çağırırlar. Çoban, olayı hâkime olduğu gibi anlatır. Lâkin hâkim:

“-Bunu senden başka gören var mı, şahit gösterebilecek misin?” deyince sâf çoban sararır ve uzun uzun düşünür...

“-Bey'im Allah'ın kırında taşlardan, otlardan başka ne olur ki?...”

Bunun üzerine hâkim:

“-Öyle ise Allah’ın taşları sana şahitlik etsinler!” der.

Çoban da büyük bir imanla “ederler” diye cevap verir.

Hâkimler ve seyirciler gültüşürler. Alay olsun diye “Haydi öyle ise düş önümüze” derler.

Çoban önlerine düşer. Şehrin dışına kadar yürürler. Onların maksadı hava almaktır. Oradan daha ileriye gitmeye niyetleri olmadığından hâkim durur:

“-Haydi bakalım, çağır şahitlerini! ” diye çobana seslenir. Çoban, arkasına bile bakmadan, birkaç adım daha gider ve uzaklara doğru şöylece bağırır:

“-Ey taşlar! Kayalar! Sarı ineğin ayağını ben mi kırdım? Bakınız bu işi benden biliyorlar. Allah rızası için gelin bana şahitlik edin! ”

Garip bir tecessüsle o tarafa doğru dönen gözler sararır. Zira yukarıdaki tepeciğin eteğinden birkaç kaya hemen doğrulup arka arkaya yola koyulmuşlardır!

Hâkim ve seyirciler büyük bir korku ile şehre kaçırlar, çoban da kayalara doğru gider.

Bu kayalar bugün, “Şahitler Kayası” adıyla anılmaktadır.

SIRALI KAYALARIN TANIKLIĞI²⁶

Afyonkarahisar’ın Gazlıgöl yakınlarındaki bir köyde, yoksul bir sığır çobanı varmış. Bütün yıl köyün küme sığırlarını güder, geçimini öyle sağlarmış.

Bir gün sürüdeki ineklerden birinin ayağı taşa takılarak kırılmış. İnek sahibi de hayvanın ayağının sopayla kırıldığını ileri sürüyormuş. Bu nedenle ineğin bedelini ödemesi için çobanı kadıya dava etmiş.

Kadı da çok geçmeden, davalı ve davacıyı huzuruna çağırmış.

Kadı öfkeyle çobana şu soruyu yöneltmiş:

“-Sen bu ağaya ait hayvanın ayağını niçin kırdın?”

Çoban kendine güvenli bir sesle:

²⁶ Mehmet Aydın, “Bayat ve Afyonkarahisar Çevresinde Yaşayan Halk Söylenceleri (Halk Efsaneleri)”, 2. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (3-4 Mayıs 1991), Afyon ?, s. 37-44.

“-Ben ineğe ne taşla, ne de sopayla vurdum. Onun ayağını asla kırmış değilim. Hayvanın ayağı taşa takılarak kırıldı.” demiş.

Kadı, davalıya tanığı olup olmadığını sorduğunda: “Evet, var!” diyerek, “Olay yerine hemen keşfe gidilmesi” isteğinde bulunmuş.

Hep birlikte olay yerine gitmişler. Kadı, çobana tanığının kim olduğunu sormuş. O da Gazlıgöl yakınındaki sıralı kayaları göstermiş.

Kadı hiddetle:

“-Be hey cahil çoban! Kayalardan hiç tanık mı olur? Yoksa bizimle alay mı ediyorsun?” diye davalıya sert bir biçimde çıkmış.

Bunun üzerine Çoban, Sıralı Kayalara dönüp:

“-Sizler benim tanığım değil misiniz? Ey kayalar!” diye onlara seslenmiş.

O sırada kayalar, sıralar halinde kadının üzerine yürümeğe başlamış. Bunu gören kadı ve davacı: “Tamam, şimdi sana inandık!” diyerek çobanı aklamışlar; dava da sona ermiş.

ARSLANLI KAYA (I)²⁷

Çay deresinin doğu tarafında, Kazanlı Tekke'nin karşı yamacında, uzaktan bakılınca arslana benzeyen büyükçe bir kaya vardır. Arka ayakları üzerinde dikilmiş vaziyette arslan gibi görünen bu kayaya Çaylılar “Arslanlı Kaya” derler.

Vaktiyle çobanın biri, bu dağda davar yayarken acıkmış, heybesinden ekmeğini, azığını çıkarıp bir kaya gölgesinde karnını doyurmuş... Kayanın üzerine sırtüstü uzanarak dereyi seyrederken nefsi kabarmış. “Dağ başında nasıl olsa beni kimse görmez.” diye düşünerek, açıkta uzvuyula kayaya kerkinmeye başlamış. Ekmek yediği yerde yaptığı bu hareketten dolayı Allah da onu taş etmiş.

²⁷ Ercan Kayayerli, “Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri”, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s.159-175. (1980 yılında Çaylı gençlerden derlenmiştir.)

ARSLANLI KAYA (II)²⁸

Vaktiyle çobanın biri, dağda davar yayarken acıkmuş, heybesinden ekmeğini, azığını çıkarıp bir kaya gölgesinde karnını doyurmuş. “Şükür” bile demeden, karnını doyururken ekmeğin kırıntılarını döktüğü yere küçük abdestini bozmuş.

Cenâb-ı Allah da, nimete nankörlük ettiği için, çobanı o anda arslan şeklinde taş yapıvermiş.

Çaylılar bu kayaya “Arslanlı Kaya” derler.

TAŞ OLAN ÇOBAN VE SÜRÜSÜ²⁹

Çay’ın Köprübaşı semtinin güneyindeki dağların tepesinde “Uzun Pınar” denilen bir yer vardır.

Eskiden çobanın biri, koyunlarını yaydıktan sonra Uzun Pınar’da sulamış, hayvanlar dinlenirken kendisi de karnını doyurmuş. Pek nankörmüş ki ekmeğin yediği yere pislemiş. Allah da onu, köpeği ve sürüsüyle taş edivermiş.

Köprübaşı semtinden bakıldığında köpeğe, çobana, koyun ve kuzu başlarına benzeyen kayalar görünür. İşte bu kayalar, o çoban, köpeği ve sürüsüdür.

OĞLAN – KIZ KAYALARI (TEPESİ)³⁰

Vaktiyle Eseli (İsalı) köyü yakınında çobanlık yapan biri kız, diğeri oğlan iki kardeş, davarlarını güderlerken acıkır. Akşam olur. Yemeklerini çadırlarında yedikten sonra kızın uykusu gelir, yatarlar. Oğlanın kalbine kötülük düşer, derin uykuda olan kardeşine tecavüz eder. Kız buna tahammül edemez. “Elin yüzüne nasıl bakarım, derdimi nasıl anlatırım?” diye sabahlara kadar ağlar. Yaşlı gözleriyle “Ey Allah’ım! Ya beni taş et, ya kuş et!” diye Allah’a dua eder.

Kızın duası kabul olur. Ertesi sabah, oğlan ile kız taş olurlar. Onun için bu kayalara “Oğlan–Kız Kayaları (Tepesi)” derler.

²⁸ Ercan Kayayerli, “Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri”, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Murat Altuner’den derlenmiştir.)

²⁹ Ercan Kayayerli, “Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri”, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Adem Şapçı’dan derlenmiştir.)

³⁰ Ercan Kayayerli, “Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri”, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Musa Kuruk’tan derlenmiştir.)

ŞAHİTLER KAYASI³¹

Afyonkarahisar'ın yakın köylerinden birinde yaşayan, zengin, ırz düşmanı ve o oranda da haşin bir adam varmış. Bu adam, karısını boşamak istemiş. Bir neden bulamadığı için de bu isteğini yerine getiremezmiş. Sonunda iftira yoluna başvurarak boşamayı tasarlar ve düzenlediği oyunu sahneye koyar!...

Adamın karısı son derece dindar, beş vakit namazında ve Allah yolunda bir kadıymış. Bu yüzden O'na evliya gözüyle bakarlarmış. Ne var ki talihsiz bir izdivaç onu mutsuz etmiş... Etmış etmesine ama, o daima haline şükretmiş ve kaderine razı olmuş.

Haşin adam, karısının başka erkeklerle ilişki kurduğunu öne sürerek dava açmış. Peşinde yarım düzine yalancı şahitle varmışlar Afyonkarahisar Kadısı'nın karşısına... Kadı, kadını da, erkeği de, yalancı şahitleri de dinlemiş. Şahitlerin tümü kadının aleyhinde olduğu için Kadı, erkeği haklı görmüş ve onun boşanma isteğini onaylamış...

Kadın "Âh!..." etmiş ve o günden sonra bir daha onu gören olmamış... Ama, "Âh" yerinde kalmamış. Haşin adamla yalancı şahitleri gülüşerek köylerine dönerlerken Allah'ın gazabına uğramışlar ve de taş olmuşlar...

İşte, Afyonkarahisar yakınlarındaki "Şahitler Kayası" adı verilen yedi kayanın öyküsü budur. Bu nedendir ki, anneler suç işleyen çocuklarını, "Allah taş eder." diye korkuturlar Afyonkarahisar'da...

ÜÇ KIZLAR KAYASI³²

Bozulus'tan üç kız kardeş Hıdırellez (Hıdır-İlyas) günü Başyurt'a çıkmışlar. Dağlar gelinliğini giyinmiştir. Her taraf yemyeşildir. Dağ çiçeklerinin güzel kokuları her tarafı sarmıştır. Üç kız kardeş dağların güzelliğine kendilerini kaptırıp, dağlara tırmanmışlar. Çiçekler arasında kaybolmuşlar. Dağların baş döndüren, gönül okşayan havası içinde kendilerini unutmuşlar. Günün inip, akşamın olduğunu fark edememişler. Neden sonra içlerine bir korku düşmüş üç kız kardeşin. Düşmüşler dönüş yollarına. İşte Kavaklı'ya yaklaştıklarında yollarına üç harami çıkmış. Korkularından birbirlerine sokulmuşlar. Ağlaşmışlar için için... İçlerinden en küçüğü dönmüş kibleye, açmış

³¹ İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Afyonkarahisar Efsaneleri, Ank. 1973, s. 46-47.

³² Yakup Kavas, Memleketim Düden Bugüne Bolvadin, İst., 1984, s. 105-107.

ellerini seslenmiş yaratana, en saf ve en içten duygularla: “Allah’ım bizi bu haramilere yem etme. Ya taş et, ya kuş et uçur. Azat et” demiş. O anda orada üç taş olmuşlar.

İşte o gün bu gün her yıl Mayıs ayında Hıdırellez günü Başyurt’a çıkılır. Üç Kızlar Kayası’na varılır. Talihlerin açılması için dua edilir. Adaklar adanır. Uğur alınır. Örtülerinden birer parça koparılarak kayadaki çalılara bağlanır.

GARİP KADIN KAYASI³³

Bozulus’tan bir dul kadının tek geçim kaynağı olan ineği kaybolmuş. Kadın çaresiz, yanına küçük kızını, köpeğini almış, düşmüş dağlara... Aramış ineğini bir türlü bulamamış. Belki bulurum umudu ile Çiçekli yaylasına yönelmiş. Düşmüş yollara...Vakit gecikmiş, akşam olmuştur. O esnada karşısına eşkıyalar çıkmış. Kadın, “Allah’ım beni bunların eline koyma. Ya taş et, ya kuş et.” demiş. Kadın, kızı ve köpeği ile taş olmuş. Dikkatli bakıldığında önde ayakta havlayan köpeği, birbirine sokulmuş ana-kızı görmek mümkündür. Bu taşlar kutsal olarak kabul edilmektedir.

GELİN ALAYI KAYALARI³⁴

Bozulus aşireti Beyi’nin dillere destan güzellikte bir kızı varmış. Bu hâlis Türkmen güzelinin simsiyah saçları, iri elâ gözleri, ince beli, selvi boyu varmış. Güzelliği dillere destan olmuş. Uzak diyarlardan görmeğe gelirlermiş. Onu bir kere gören hemen âşık oluyormuş. O kadar çok isteyen gelmiş ki kapılarının eşiği aşınmış. Pek çok bey düdürcü olmuş. Ağırılığınca altınlar, çifte çobanlı sürüler, köyler, evler, yurtlar vâdetmişler. Fakat güzel kızın hiçbirisine gönlü olmamış. Onun gönlü beraber büyüdükleri çobanda imiş. Çoban, beyin kapısında büyümüş, gönlü zengin, yiğit bir delikanlı imiş. Çoban da kızı sevmiş ama bir türlü bu duygusunu kimselere söyleyememiş. Atmış içine, karasevdalı olmuş. Almış başını çıkmış hür dağlara; köyün tutsaklığından, sıkıntısından... Başyurt’tan, Çiçekli’den, Kavaklı’dan, Odalı’dan, Aynalı’dan çaldığı kavalın yanık seslerini rüzgâr getirirmiş köylere. Gün olmuş zavallı kız için için yanmış, erimiş, solmuş. Kıza, ne söylense kâr etmemiş. Kızın babası, “Ben çulsuz çobana kız vermem, çarşılara, pazarlara çıkamam, elâlem ne der bana. Bunca beyler istedi vermedi de, sonunda bir çobana verdi!... Kızın bir illeti vardır. Kusuru

³³ Yakup Kavas, Memleketim Düünden Bugüne Bolvadin, İst. 1984, s. 107-108.

³⁴ Yakup Kavas, Memleketim Düünden Bugüne Bolvadin, İst. 1984, s. 108-109.

olmasa idi vermezdi, derler. El yüzüne çıkamam.” demiş. Günden güne eriyip, solan kızına acıyan babası “Belki evlenirse avunur, çoluk çocuğa karışır, unuttur gider.” diyerek, kızını komşu aşiret beyinin oğluna vermiş.

Düğün dernek kurulmuş, kız ve çobanın dışında herkes mutlu, neşeli, gülmüş oynamışlar. Nihayet komşu aşiretten gelin alayı, gelini almak için düşmüş yollara... Yol, Başyurt’tan geçermiş. Alay, Çiçekli yaylasını aşır Başyurt’a geldiğinde, Kardeş Gedigi’ndeki çoban, kavalı ile yanık yanık çalmaya başlamış. Alayı bir gizli sır sarmış. Herkes âdeta büyülenmiş. İçi alev alev yanan çoban, dönmüş kıbleye, açmış elini, gönlünü Hakk’a çevirip:

Gönül evimi viran ettiler. Viran olsunlar. Taş olsunlar. Kıyamete kadar elâleme seyran olsunlar, demiş. Garip çobanın duası kabul olmuş. Gelin alayı atlısı ile, üzeri yüklü devesiyle, köpeğiyle, davulu, zurnasıyla taş kesilmiş.

İşte o günden sonra, o civarda bir daha çoban görülmemiş. Yanık kaval sesleri kesilmiş. Çoban sır olmuş gayb âlemine karışmış.

AYIP KÖYÜ-GELİNCİKANA³⁵

Sultandağları ile Yarıkaya arasında “Ayıp Köyü” adında bir yörük köyü vardır.

Ayıp Köyü’nün güzel mi güzel bir kızı varmış. Köydeki delikanlıların gözü hep ondaymış. Kızı, komşu köydeki bir ağa oğluna vermişler. Gel gelelim, kız günlerce ağlamış, evlenmek istememiş...Düğün vakti gelmiş. Hazırlıklar yapılmış. Düğün alayı develerle, atlarla gelini almaya gelmiş. Kız ağlar dururmuş. Meğer gelin kız iğfâle uğramış da derdini kimseye söyleyemezmiş.

Nihayet gelin kız ata bindirilir, düğün alayı davul zurnayla yola düzülür.

Gelin kız, “Ya Rabbim, beni kuş et!” diye içinden dua edermiş. Duası kabul olmuş. Gelincikana mağarasına yaklaşıldığında kız, atını hızla mağaraya doğru sürmüştü. Babası, “Gitme kızım!” demişse de kız, “Ayıp baba, ayıp!” diyerek kuş olup mağarada kaybolmuş. Uzaklaşırken ayağındaki kunduranın biri düşmüş. Düğün alayı, mağaraya geldiğinde biri kunduralı, diğeri mesli ayak izlerini görmüş. Çaresiz geri dönmüşler.

³⁵ Ercan Kayayerli, “Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri”, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Adem Şapçı’dan derlenmiştir.)

Onun için köye “Ayıp Köyü” derler.

Gelin kızın, hâlâ o mağarada yaşadığına inanılır. Kimsenin olmadığı zamanlarda gezindiği, sağı solu temizlediği söylenir.

Yörükler, Gelincikana mağarasına yağmur duası için giderler. Kurban keserler, mağaranın taşları arasında akan sudan abdest alıp namaz kılarlar.

Bahar-yaz mevsimlerinde yörükler, oba oba Gelincikana'ya çıkarlar, orada kurban keserler. Kalpten bağlanıldığında dilekler yerine gelir.

Gelincikana mağarasına ilk giren kişi, ayak izlerini görür. Aynı gün mağaraya başka bir kişi girse ayak izlerini göremez. İzleri bozsanız, sağı solu batırsanız, ertesi günü gittiğinizde her tarafın temizlendiğini, düzeltildiğini görürsünüz.

Burası bugün de ziyaret yeridir.

GELİNCİK SUYU³⁶

Sabah namazından sonra, gün doğmadan önce abdestli olarak Pınarbaşı'na gelenler, kaynağın içinden bir gelinciğin çıktığını görürler. Pınarın kenarına çıkan gelincik, uzun, sırma saçlı, on sekizinde bir güzel oluverir. Mavi gözlü, telli duvaklı güzel kız, topuğuna kadar uzamış altın gibi sarı saçlarını suyun kenarında yıkar, tarar. Güneş doğarken tekrar gelincik haline gelir, suyun çıktığı yerden girer, kaybolur.

Köyde görenler var. Ama bu güzel kız her zaman, herkese görünmez; abdestli ve temiz kalpli olanlara, gün doğmadan evvel görünür. Seyrederken kendinizi belli ederseniz, gelincik olur, suya girip kaybolur.

FIRIN KÖŞEĞİSİNİN YEŞERMESİ³⁷

Vaktiyle köyün birinde, yiğit bir köy delikanlısı varmış. Köyün ağası, on yıl yanında çalıştırdığı bir öksüz çocuğa hakkını vermediği gibi, o çocuğu, hakkını istedi diye kamçıyla evire çevire dövüyormuş. Bu olaya tanık olan delikanlı, öksüz çocuğa arka çıktığı için ağayla kavgaya tutuşup onu öldürmüştü.

³⁶ Ercan Kayayerli, “Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri”, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Kıymet Aksoy'dan derlenmiştir.)

³⁷ Mehmet Aydın, “Bayat ve Afyonkarahisar Çevresinde Yaşayan Halk Söylenceleri (Halk Efsaneleri)”, 2. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (3-4 Mayıs 1991), Afyon ?, s. 37-44.

Aradan uzun yıllar geçtiği halde, çevrede olay unutulmayıp haksızlığa birer ders olmuş.

Delikanlının bulunduğu köy, öteden beri kıraçmış. Bir gün varlıklı bir çiftçinin tarlasında billûr gibi su çıkmış. Çiftçi, “tarlam harap olur” diyerek, suya cıva döküp kaynağı hemen kurutmuş. Bunu işiten delikanlı, gidip o çiftçiyi de öldürmüş.

Köyde, kendi halinde kimsesiz yaşlı bir kadın yaşıyormuş. Yaşlı kadın, günün birinde ormana sırtıyla odun taşımaya gitmiş. Köyün geniş otlaklarına sahip çıkmış olan bir sağıncı, at üstünde dolaşırken, azgın köpekleri de yanından hiç eksik etmezmiş. Ormanda yaşlı kadını görünce, köpeklerini onun üstüne kısıkslayıp, onu keyifle parçalamış. Olay köyde duyulur duyulmaz delikanlı, sağıncıyı da öldürmüş.

Aynı köyde, türlü yollarla mal biriktiren açığöz ve zengin bir kişi varmış. Bu zengin evinin bitişiğinde ise, sağır ve dilsiz bir akrabası yaşıyormuş. Zengin köylü, savunmadan yoksun sağır ve dilsizin bütün malını ve düşünceliğini, kendi mal varlıkları içine katmış. Sağır ve dilsiz kişi, durumu kadıya iletince; zengin adam, dilsizi uşakları aracılığıyla bir kör kuyuya attırıp, üstünü de toprakla kapattırmış. Durumu öğrenen yiğit delikanlı, o hak yiyici zengin adamı da öldürmüş.

Bütün bu öldürme olaylarından sonra delikanlı, derin bir vicdan azabına kapılmış. Ölümünün karşılığını yerine getirmek amacıyla türlü çareler aramak üzere devrinin en ulu hocasına başvurmuş. Durdini baştan sona bütün ayrıntılarıyla hocaya anlatıp, Tanrı katında bağışlanma yollarını aramış.

Hoca da, pişmanlıktan kıvranan bu delikanlının umutsuz tövbesin’i, büsbütün yararsız olduğunu belirtmeksizin şu öğütlerde bulunmuş:

- Hemen git, dört yol ağzında bir tarlaya bostan ek. İçine de bir fırın köseğisi dik. Karpuzlar ve kavunlar yetişip olgunlaşınca onları, birer ikişer oradan geçen her yolcuya parasız olarak dağıt. Eğer fırın köseğisi yeşerirse, senin günahların Tanrı katında bağışlanacaktır. Yeşermezse, o zaman alınyazına küs oğlum, demiş.

Delikanlı, hocanın verdiği tüm öğütleri olduğu gibi yerine getirmiş. Dört yol ağzında bir tarla satın alıp oraya bostan ekmiş, içine de fırın köseğisi dikmiş. Kavun ve

---

³⁷ Mehmet Aydın, “Bayat ve Afyonkarahisar Çevresinde Yaşayan Halk Söylenceleri (Halk Efsaneleri)”, 2.

karpuzlar yetişip olgunlaşınca, yoldan gelip geçen herkese, onları dağıtmaya başlamış. Ne var ki, her akşam ve sabah fırın köşegisini denetlediğinde, köşeginin yeşermediğini görerek, son derece üzülürmüş.

Bir gün, bir temmuz sıcağında, uzaklardan dörtnala gelen bir atlı belirmiş. Delikanlı, tarladan karpuz ve kavunları kaptığı gibi atlının karşısına çıkmış ve onları yolcuya sunmuş. Nedense atlı, kavun ve karpuzları bir türlü almak istememiş. Bunun üzerine atlıyla delikanlı arasında sert bir tartışma çıkmış. Sonunda delikanlı, “Nasıl olsa tövbem bağışlanmadı. Bu da beşinci olsun!...” diyerek, çekip atlıyı vurmuş ve öldürmüş.

Bir de fırın köşegisine bakmış ki, köşegi yeşermiş. Meğer o atlı, iki aile ve köyün arasını açmak için gidiyormuş.

KÜL OLAN HAZİNE³⁸

Hacer Abla'nın rüyasına giren Aksakallı dede; “Yanına falanca kızı alacaksın, evlerinin kapısının yanında bir kazan dolusu altın var, hazineyi beraber çıkaracaksınız. Başka kimse bilmeyecek, görmeyecek” demiş. Hacer Abla, aynı rüyayı ikince defa görünce o hazineyi kazmaya karar vermiş.

Bir gün, yetim kız için, ninesinden “Evde sohbet edeceğiz.” bahanesiyle izin istemiş. Ama ninesi o gün “İş var.” diyerek izin vermemiş. O yetim kız olmadan hazineyi çıkaramayacağını bildiğinden, ertesi günü “Diğer kızlarla beraber evde bulgur çekeceğiz” diyerek nineden torununu istemiş. O da izin vermiş. Hazine, yetim kızın evlerinin kapısı yanındaymış. Kazacakları yerde boş bir at arabası varmış.

Hacer Abla ile yetim kız, akşam olup el ayak çekilince hazineyi kazmaya gitmişler. Arabayı birlikte kenara çekerek ve kazmaya başlamışlar. Nine de o gece, “Torunum gelecek.” diye evin kapısını kilitlemediği için uyuyamamış. Kazma gürültüsünü duyunca pencereden bakmış. Gördüğü karşısında korkmuş ve “Benim torunu gömmek için mi çağırdınız!” diye bağırmağa başlamış. Tam o sırada kazanın kapağını açmışlar. Kulplarından tutup çıkarıyorlarmış. Kazanın içi sarı sarı altınla doluymuş. Ninenin bağırmasıyla bir duman peydah olmuş, kazan altınla birlikte toprağın içinde kayboluvermiş. Sanki yanmış, kül olmuş.

Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (3-4 Mayıs 1991), Afyon ?, s. 37-44.

Ertesi gün köyde bu olayı duymayan kalmamış. Hacer Abla olayı anlatmak zorunda kalmış. Köylüler, hazinenin bulunduğu yerin simsiyah olduğunu görmüşler, külden başka bir şey bulamamışlar.

Hacer Abla, ak sakallı dedeyi üçüncü defa rüyasında görmüş. Dede, “Eğer o nine bağırmısaydı hazineye kavuşacaktınız. Hazinede ninenin hakkı, selâhiyeti yoktu.” demiş.

GÜMÜŞLÜK DEFİNESİ³⁹

Gümüşlük, Çay deresinden Yarıkkaya’ya doğru giden yolun sağ tarafındaki yamaçların zirvesindedir. Büyüklerimiz bize, Gümüşlük’te, dağın tepesinden yer altına doğru inen, bacadan biraz genişçe, dibi görünmeyen bir kuyu olduğunu, define bulunduğunu anlatırlardı.

Bir gün üç arkadaş konuştuk, bu defineyi çıkarmaya karar verdik. Kimseye bir şey söylemeden Gümüşlük’e doğru geceleyin yola düştük. Oraya ertesi günü varabildik.

Belime kalın urganı sıkıca bağladım. İki arkadaşım da urganın öbür tarafından tutarak beni yavaş yavaş kuyudan aşağı indirmeye başladılar. Kuyunun içi çok karanlıktı. Elimde kandil olduğu halde aşağısı görünmüyordu. Kuyunun duvarları o kadar muntazamdı ki insan eli değmiş gibiydi. Kaç kulaç indiğimi hatırlamıyorum. Arkadaşlarım beni yukarı çektiler. Meğer iki yüz kulaçlık urgan yetmemiş.

O gün, bir arkadaşımızı Çay’a urgan getirmeye gönderdik. Ertesi günü urgan getirilince beni tekrar kuyuya indirdiler. 400-500 kulaç kadar aşağıya indim. Nihayet ayağım yere değdi. Kuyunun dibinde taştan kapılar ve iç içe odalar gördüm. Odanın birinden gelen parlak bir ışık gözümü kamaştırdı. Işığa doğru yavaş yavaş yürüdüm. Odanın içi parıl parıl parlıyordu; külçe külçe altınla doluydu. Hemen belime sarılı torbayı çıkardım. Tam içeriye girerken, taştan bir kapı gibi olan girişte yeşil, mavi ve beyaz renkli kılıçlar bir aşağı bir yukarı doğru hareket etmeye başladı. Besmele çektim, dua okudum. Kılıçlar kayboldu. Kapıdan korka korka geçerek odaya girdim. Torbayı taşıyabileceğim kadar altınla doldurdum. Kapıdan çıkarken aynı ışıklı kılıçlar tekrar hareket etmeğe başladı. Betim benzim attı. Işıklı kılıçlar, torbayı yere bırakınca

³⁸ Ercan Kayayerli, “Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri”, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Nefiye Kayayerli’den derlenmiştir.)

³⁹ Ercan Kayayerli, “Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri”, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Bekir Muzaç’tan derlenmiştir.)

hareketlerini kesiyor, sırtıma alınca tekrar hareket ediyordu. Torbayı orada bıraktım. Kılıcın hareketi kesildi. Belime bağlı organın ipini iki defa çekerek işaret verdim. Beni yukarı çektiler. Gördüklerimi arkadaşlarıma da anlattım.

Altınları çıkaramayınca Çay'a geri döndük. Ertesi gün olayı bir hocaya anlattım. Hoca da, "O define sahipli. Onu koruyan tılsım var. Tılsım bozulmazsa öldürür."dedi. Bir daha gitmedik. Definenin yerini bilen çoktur, ama kimse oraya inmeye cesaret edemez.

KIRKGÖZ KÖPRÜSÜ⁴⁰

Kırkgöz Köprüsü, Çay ile Bolvadin arasında, Eber gölü kenarında bulunan tarihî bir köprüdür. Aslında elli iki gözdür, ama yıkıla yıkıla kırk göz kaldığı için "Kırkgöz Köprüsü" adıyla anılır.

Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi sırasında ordusunu Kırkgöz köprüsünden geçirmiştir. Mimar Sinan'a köprünün yıkılan yerlerini onarttırmış, ileride tekrar göçebilir diye, hayır namına, köprünün imarında kullanılmasında şartıyla yüklüce bir altının gömülmesini emretmiş. Mimar Sinan da altını köprünün bir ayağına gömmüş.

Yakın zamanlarda, alın teri dökmeden zengin olmak isteyen iki defineci, burada altın olduğunu bildiklerinden köprünün ayak diplerini kazmaya başlamışlar. Kırkinci ayağı da kazınca küp içindeki Osmanlı altınlarını bulmuşlar. Altınları keselerine doldurup hemen ayrılacak olmuşlar, ama ayakları yürümez, kolları tutmaz olmuş. Ne yaptılarsa bir adım bile atamamışlar, donmuş gibi öylece kalakalmışlar. "Bu altınlar emeğimizin hakkı değil, köprüye ait!" diye tövbe edip niyetlerinden vazgeçince iyileşmeye başlamışlar. Altınları kazdıkları yere gömmüşler.

Kırkgöz Köprüsünün altınları hâlâ oradadır.

YELELERİ ÖRÜLEN KISRACLAR⁴¹

Biz daha çocukken, köydeki evimizin avlusundaki ahırda kısıraklarımız vardı. Babam her akşam kısırakları yemler, terslerini dışarı atar, kaşağılar, bakımını yapardı.

⁴⁰ Ercan Kayayerli, "Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri", V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Murat Altuner'den derlenmiştir.)

⁴¹ Ercan Kayayerli, "Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri", V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar ?, s. 159-175. (Nefiye Kayayerli'den derlenmiştir.)

Annemin anlattığına göre, babam bir sabah, kısırakların yelelerinin saç örgüsü gibi örülü olduğunu görmüş. “Her halde akrabalarından biri ördü.” diye düşünmüş. Kime sorduysa “Biz örmedik.” demişler. Örgüleri çözmüşler. Ama ertesi sabah yine daha sıkı örülü bulmuşlar. Babam, “Bunu kim yapıyorsa bugün öğreneceğim.” demiş anneme, akrabalara... Ahıra gitmiş, odun yığılı kuytu bir yere kepenek sermiş, eline de bir değnek alıp oraya oturmuş. Belli olmasın diye de üzerini eski çullarla örtmüş. Beklemeye başlamış.

Gece olunca kısıraklar kişnemeğe başlamışlar. Babam, saçlı başlı, telli duvaklı bir gelinin atların yelelerini tarayıp ördüğünü görmüş. Hemen elindeki değneği fırlatmış. Gelin de babama değnek atmış. Ondan sonra babam okumuş, üflemiş,” Estağfurullah” demiş, gelin kız kayboluvermiş.

Kısırakların yeleleri bir daha örülmemiş. Köyde başkalarının ahırlarında da kısırakların yelelerinin örüldüğünü, ama kimin ördüğünün bilinmediği anlatılır.

ÜMMÜ GELİN⁴²

Ümmü, uzun at yolculuğunda bir çeşmenin önünden geçerken su istiyor. Büyükler tarafından bu işin hayra alâmet olmadığı, Menderes’in yine bir kurban istediği söyleniyor. Kayalık ve dar bir araziden geçen Ümmü’nün atı kayarak yere düşerken; Gelin Ümmü de sellerin azgın köpüklerinde kayboluyor.

⁴² Muzaffer Görktan, “Gelin Ümmü Türküsü Münasebetiyle”, Taşpınar, S. 140-141, Eylül-Ekim 1941, s. 355-356.

II. BÖLÜM

A) TABLOLARLA İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Tablonun birinci sütununda verilen 1'den 30'a kadar olan rakamlar incelenen efsanelere ait numaralardır.

Efsaneler aşağıda belirtilen üç yöntem ile değerlendirilmiştir.

Bir yıldız* : William Bascom'a göre, folklor ürünlerinin işlevlerine ait açıklamaları göstermektedir.

*-I = Eğlendirme

*-II = Kültürün Sürekliliğini Sağlama

*-III = Eğitim

*-IV = Kaçış

İki yıldız ** : Prof. Dr. Paul Magnarella'ya göre, "Efsanelerde İşlev Kuramı"yla alt bölümlerine ait açıklamaları göstermektedir.

**-I = Ruhsal Fonksiyon

**-II = Yaradılış-Kehânet

**-III = Kurumsal Fonksiyon

**-IV = Pratik Uygulamalar

Üç yıldız *** : Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'na göre, "Efsanelerde Toplumsal Yapı (işlev) İncelemesi"yle alt bölümlerine ait açıklamaları göstermektedir.

***-I : Gelenek ve Görenek Koyucu

***-II : Toplumla Yön Verme

***-III : Mekânı Manâlandırma

***-IV : Koruyucu ve Sağaltıcı

X İşareti: İncelediğimiz efsanede bir, iki ve üç yıldız olarak gösterilen yöntemlerin alt bölümlerindeki özelliklere rastlandığını ifade etmektedir.

- **İşareti:** İncelediğimiz efsanede bir, iki ve üç yıldız olarak gösterilen yöntemlerin alt bölümlerindeki özelliklere rastlanmadığını ifade etmektedir.

Örnek:

* **3-II-X=** William Bascom'un "Folklor Ürünlerinin İşlevleri"ne göre, 3 numaralı efsane de "Kültürün Sürekliliğini Sağlama" ile ilgili özelliğe rastlandığını göstermektedir.

** **3-III-X=** Prof. Dr. Paul Magnarella'nın "Efsanelerde İşlev Kuramı" yöntemine göre, 3 numaralı efsanede "Kuramsal İşlev" ile ilgili özelliklere rastlandığını göstermektedir.

*** **3-IV-X=** Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun "Efsanelerde Toplumsal Yapı (İşlev)" yöntemine göre, 3 numaralı efsanede "Koruyucu ve Sağaltıcı İşlev" ile ilgili özelliğe rastlandığını göstermektedir.

* **26-II- — =** William Bascom'un "Folklor Ürünlerinin İşlevleri"ne göre, 26 numaralı efsanede "Kültürün Sürekliliğini Sağlama" ile ilgili özelliğe rastlanmadığını göstermektedir.

** **26-IV- — =** Prof. Dr. Paul Magnarella'nın "Efsanelerde İşlev Kuramı" yöntemine göre, 26 numaralı efsanede "Pratik (Uygulama) İşlevi" ile ilgili özelliğe rastlanmadığını göstermektedir.

*** **26-I- — =** Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun "Efsanelerde Toplumsal Yapı (İşlev)" yöntemine göre, 26 numaralı efsanede " Gelenek ve Görenek Koyucu-Koruyucu Olma" ile ilgili özelliğe rastlanmadığını göstermektedir.

Efsane Numaraları	WILLIAM BASCOM (*) Folklor Ürünlerinin İşlevleri			
	Eğlendirme	Kültürün Sürekliliğini Sağlama	Eğitim	Kaçış
	I	II	III	IV
1.	-	X	X	X
2.	-	X	X	X
3.	-	X	X	-
4.	-	X	X	-
5.	-	X	X	X
6.	-	X	X	X
7.	-	X	-	X
8.	-	X	X	-
9.	-	X	X	-
10.	-	X	X	-
11.	-	X	X	-
12.	-	X	X	-
13.	-	X	X	-
14.	-	X	X	-
15.	-	X	X	X
16.	-	X	X	X
17.	-	X	X	X
18.	-	X	X	X
19.	-	X	X	-
20.	-	X	X	X
21.	-	X	X	X
22.	-	X	X	X
23.	-	X	X	X
24.	-	X	X	-
25.	-	X	X	-
26.	-	-	X	-
27.	-	X	X	-
28.	-	X	X	-
29.	-	X	-	-
30.	-	X	-	-

Tablo 1-A

Efsane Numaraları	PROF. DR. PAUL MAGNARELLA (**) Efsanelerde İşlev Kuramı			
	Ruhsal İşlev	Yaradılış- Kehanet (Bilicilik) İşlevi	Kurumsal İşlev	Pratik (Uygulama) İşlevi
	I	II	III	IV
1.	X	-	X	-
2.	X	-	X	X
3.	X	-	X	X
4.	X	-	X	X
5.	X	-	X	X
6.	X	-	X	X
7.	X	-	X	X
8.	X	X	X	X
9.	X	-	X	X
10.	X	-	X	X
11.	X	-	X	-
12.	X	X	X	-
13.	X	X	X	-
14.	X	-	X	-
15.	X	-	X	X
16.	X	-	X	X
17.	X	-	X	X
18.	X	-	X	-
19.	X	X	X	X
20.	X	-	X	X
21.	X	-	X	-
22.	X	-	X	-
23.	X	-	X	X
24.	X	-	X	-
25.	X	X	X	-
26.	X	X	X	-
27.	X	-	X	-
28.	X	-	X	-
29.	X	-	-	X
30.	-	X	-	-

Tablo 1-B

Efsane Numaraları	PROF. DR. BİLGE SEYİDOĞLU (***) Efsanelerde Toplumsal Yapı (İşlev İncelemesi)			
	Gelenek ve Görenek Koyucu Koruyucu Olma	Topluma Yön Verme	Oluştukları Yere Anlam Kazandırma	Koruyucu ve Sağaltıcı İşlev
	I	II	III	IV
1.	X	X	-	-
2.	X	X	X	X
3.	X	-	X	X
4.	X	X	X	X
5.	X	-	X	X
6.	X	X	X	X
7.	X	-	X	X
8.	X	X	X	X
9.	X	-	X	X
10.	X	X	X	X
11.	-	X	X	X
12.	-	X	X	-
13.	-	X	X	-
14.	-	X	-	-
15.	X	X	-	-
16.	X	X	-	-
17.	X	X	X	-
18.	-	X	-	-
19.	X	X	-	X
20.	X	X	X	X
21.	-	X	X	-
22.	-	X	-	-
23.	X	X	X	X
24.	-	X	-	-
25.	-	X	-	-
26.	-	X	-	-
27.	-	X	-	X
28.	-	X	-	-
29.	X	-	-	-
30.	X	-	-	-

Tablo 1-C

B) EFSANELERLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Efs. No. 1 (Karacaahmet I)

* 1-II-x = El öpmek, kültürel bir davranıştır.

* 1-III-x = Yetenek bakımından üstün olan kişilere saygı gösterilmesi gerektiğini vurgular.

* 1-IV-x = Hacı Bektaş ve Karacaahmet'in ortaya koydukları olağanüstü olaylar inanca dayandırılmıştır.

** I-I-x = Ermişlik kültürü. Karacaahmet'in ermişlik belirtisi olarak yılanı kamçı gibi eline alıp arslana binmesi. Hacı Bektaş'ın tekkenin duvarına ata biner gibi oturarak duvarı hareket ettirmesi.

** I-III-x = Karacaahmet'in, mertebesi kendisinden yüksek olan Hacı Bektaş'ın elini öperek saygı göstermesi.

*** I-I-x = Saygı gösterme. Karacaahmet'in, Hacı Bektaş'ın elini öperek saygısını ifade etmesi.

*** I-II-x = Üstün yetenekli insanlara saygı gösterme.

Efs. No. 2 (Karacaahmet II)

* 2-II-x = Yaşamı boyunca bir çok hastayı iyileştiren Karacaahmet'in mezarına da bu özelliğin yüklenmesi. Mezarın türbeye dönüşmesi. Karacaahmet türbesinin ziyaret edilmesi, ziyaret sırasında çeşitli uygulamalarda bulunulması kültürel bir davranıştır. Toplum tarafından önemsenen konum ve kimliğe destek verme.

* 2-III-x = Yaşamı boyunca insanlara iyilikte bulunan kişilerin, öldükten sonra da unutulmaması ve onlara gereken değerin verilmesi gerektiğinin ortaya konulması

* 2-IV-x = Olağanüstülükler dinsel bir güce bağlanmıştır.

** 2-I-x = Ermişlik kültürü. Karacaahmet'in söğüt ağacından elma toplama kerameti. Karacaahmet'in hasta olan kızı kısa bir sürede iyileştirmesi. Mezarının türbeye dönüşmesi.

** 2-III-x = Türbe ziyaretlerinin toplumsal birleştiricilik işlevinin olması. Hastalık, çocuk sahibi olamama gibi sorunların çözümünün türbede aranması. Sorunların çözüleceğine inanılmasının sağladığı psikolojik rahatlık. Türbenin

içerisindeki eşyaları götürenlerin ve çevresindeki ağaçlara zarar verenlerin başına kötü şeylerin geleceğine inanılması. Hırsızlık yapmanın ve doğaya zarar vermenin yanlışlığının vurgulanması.

** 2-IV-x = Saygı gösterme. Karacaahmet Köyü Camiinin minaresinde sabah ezanından sonra, ramazan ve kandil gecelerinde ilâhi okunması. Türbeyi ziyaret edenlerin çeşitli dertlerinden kurtulmaları, çözümleyici işlev. Ziyaretlerde uygulanan törensel davranışlar. Dua okumanın, türbenin çevresindeki ağaçlara bez bağlamanın, mum yakmanın, adak adamanın verdiği huzur ve rahatlık. Ruhsal sağaltım.

*** 2-I-x = Türbede mum yakılması, türbe çevresindeki ağaçlara bez bağlanması, türbeyi ziyaret edenlerin kurban kesmesi. Türbenin çevresindeki ağaçlardan bir dal dahi kopartılmaması ve çevreye zarar vermenin insanın başına dert açacağına inanılması. Bu uygulamanın temelinde İslâm öncesi inançlardaki ağaç kültü ve atalar kültü arasındaki ilişki vardır. Çocuğu olmayanların ve hasta olanların türbeyi ziyaret ederek dertlerine çare aramaları. Dileği yerine gelen kişinin tekrar türbeye gelerek kurbanını kesmesi ve kestiği kurbanın sadece sağ böbreğini yemesi.

*** 2-II-x = Sosyal ilişkilerin yönlendirilmesi. Türbenin kutsal olarak kabul edilmesi ve zarar verici davranışların insanlara kötülük getireceğine inanılması. Ağaçlara zarar verilmemesi düşüncesinin işlenmesi.

*** 2-III-x = Karacaahmet'in, yaşarken kerametler göstermesi ve hastaları iyileştirmesi. Bundan dolayı mezarın türbeye dönüşmesi. Türbenin ziyaret edilerek çeşitli dertlere çareler aranması.

*** 2-IV-x = Karacaahmet'in, yaşarken kerametleriyle insanlara hizmet etmesi ve türbesine de aynı vasfın yüklenmesi. Burayı ziyaret eden insanların hastalıklarının iyileşeceğine, çocuğu olmayan gelinlerin çocuğu olacağına ve türbe ziyaretinden sonra yaşamlarının daha iyi geçeceğine ilişkin inançların sağladığı ruhsal rahatlamı .

Efs. No. 3 (Bambul Dede- Çomak Dede)

* 3-II-x = Ölen kişinin, yaptığı iyiliklerle anılması gerektiği anlayışının dile getirilmesi ile toplumsal değerlere dolaylı destek. Toplumda önemli bir konuma sahip kişilere destek verme.

* **3-III-x** = İnsanlara iyilikte bulunmuş kişilerin öldükten sonra da anılması gerektiğinin belirtilmesi.

** **3-I-x** = Mezar-türbe dönüşümü. Ermişlik kültürü.

** **3-III-x** = Köylülerin, tarlalarını böceklerden korumak için türbeyi ziyaret etmeleri. Toplumla ilgili birleştiricilik.

** **3-IV-x** = Türbeyi ziyaret edenlerin burayı süpürüp toprağını tarlaların etrafına serpmeleri ve böylece tarlaların böceklerden korunması. Soruna çözüm getirilmesi ve ruhsal rahatlama.

*** **3-I-x** = Bambul Dede Türbesi'nin ziyaret edilmesi. Türbenin süpürülüp toprağının tarlaların etrafına serpilmesi.

*** **3-III-x** = Bambul Dede'nin kerametinden dolayı mezarın kutsal bir mekâna dönüşmesi.

*** **3-IV-x** = Tarlalara böceklerin girmeyeceği düşüncesinin sağladığı huzur. Psikolojik sağaltım.

Efs. No. 4 (Baltalı Dede)

* **4-II-x** = Ağaçlara zarar verilmemesi düşüncesi doğanın korunmasına destek verir.

* **4-III-x** = Ağaçlara zarar verilmemesi gerektiğini belirtir.

** **4-I-x** = Baltalı Dede diye bilinen kişinin ermiş olarak kabul edilmesi ve bundan dolayı mezarın türbeye dönüşmesi. Ermişlik kültürü.

** **4-III-x** = İnsanlara doğa bilincinin aşılması. Çevreyle ilgili koruyucu işlev. Birleştiricilik işlevi.

** **4-IV-x** = Türbe etrafındaki ağaçlara zarar verilmemesi ve ağaçlara zarar verici davranışların Baltalı Dede tarafından cezalandırılacağına inanılması.

*** **4-I-x** = Ağaçlara zarar verilmemesi.

*** 4-II-x = Ağaçlara zarar verilmemesi düşüncesinin işlenmesi. Zarar verici davranışların insanlara kötülük getireceğine inanılması.(Ağaçtan dal kesen çobanın ellerinin baltayla doğranması.)

*** 4-III-x = Baltalı Dede'nin mezarının kutsal bir yer olarak kabul edilmesi. Türbe çevresindeki ağaçların titizlikle korunması.

*** 4-IV-x = Türbeyi ziyaret edenlerin psikolojik olarak rahatlama.

Efs. No. 5 (Kesikbaş Sultan)

* 5-II-x = Kesikbaş Sultan'ın mezarının ziyaret yerine dönüşmesi. Kültürel yapıya destek.

* 5-III-x = Öfkenin, kişilere, düzeltilme olasılığı olmayan şeyler yaptırması.

* 5-IV-x = Karahisarî'nin yaptıklarının sorgulanmamasında kültürel ve dinsel nedenler yatmaktadır.

** 5-I-x = Mezar-türbe dönüşümü. Ermişlik kültü. Baş kesilen kişinin mezarının ziyaret yerine dönüşmesi.

** 5-III-x = Kesikbaş Sultan'ın türbesine yapılan ziyaretlerin toplumsal birleştiricilik işlevinin olması.

** 5-IV-x = Türbeyi ziyaret edenlerin, Kesikbaş Sultan'dan çeşitli dileklerde bulunmaları, çözümleyici işlev. Ziyaret etmenin insanlarda psikolojik rahatlama sağlama.

*** 5-I-x = Türbeye yapılan ziyaretlerde yerine getirilen kurallar.

*** 5-III-x = Kesikbaş Sultan'ın mezarının kutsal bir yer olarak kabul edilmesi ve bundan dolayı ziyaret edilerek dertlere çare aranması.

*** 5-IV-x = Ziyaret edilen türbede çeşitli dertlere çare aranması. Psikolojik rahatlama.

Efs. No. 6 (Sarıkız)

* 6-II-x = Hac'ca gitmek, kadere boyun eğmek dinsel ve kültürel bir davranıştır. Erkek, üstün bir konumda görülerek kadın-erkek ayrımına, sınıfsal katmanlara, dolaylı

destek verilmiştir. Kadının erkeğe saygı göstermesinde, toplumsal değer yargılarına destek vardır. Sarıkız'ın mezarının türbeye dönüşmesi kültürel bir olgudur.

* 6-III-x = Toplumsal yapıda kadının nasıl olması gerektiğini vurgular.

* 6-IV-x = Toplum, kendi değerlerini korumak için olağanüstü olavlara inanca dayalı bir kalkan örmüştür. (Sarıkız'ın gösterdiği olağanüstülüğün sorgulanmaması.)

** 6-I-x = Didar Gelin'in, Eskici Mehmet'i kısa bir sürede Hac'ca göndermesi. Ermişlik kültürü. Kadının sosyal konumunun yükselmesi.

** 6-III-x = Kadının sosyal açıdan yücelmesi. Didar Gelin'in mezarına yapılan ziyaretlerin toplumsal birleştiricilik işlevinin olması.

** 6-IV-x = Ziyaretlerde dua okuma, dilekte bulunma. Bunların kişiye sağladığı moral ve rahatlama.

*** 6-I-x = Didar Gelin'in mezarının ziyaret edilmesi. Sorunlara çözüm bulunması.

*** 6-II-x = İnançın kişilere olağanüstü özellikler sağlaması.

*** 6-III-x = Kutsal mekân anlayışı. Buraya yapılan ziyaretlerin mezara değer kazandırması.

*** 6-IV-x = Mezarı ziyaret edenlerin dua ederek psikolojik açıdan rahatlama.

Efs. No. 7 (Kırklar Makamı)

* 7-II-x = Toplumda, çeşitli nesnelere ve mezarlara olağanüstülükler yüklenmesi kültürel bir davranıştır. Bu mezarların ziyaret edilmesi ve bu ziyaretlerdeki işleyişin benimsenmesi. (Dua edilmesi, dilekte bulunulması, mescidin temiz tutulması vb.)

* 7-IV-x = Kişilerin, çeşitli nesnelere yükledikleri güç ile kültürel değerlerini korumaya çalışması.

** 7-I-x = Kime ait olduğu bilinmeyen bir mezara kutsallık yüklenmesi. Ermişlik kültürü. Mezar-türbe dönüşümü. Tarihî bir olayla mezarda yatan kişiyi kutsama; mistik tiplendirme. Topuzdan kan sızma olayını kutsallaştırma.

** 7-III-x = İnsanları birleştirme özelliğine sahip olması.

** 7-IV-x = Mezarı ziyaret edenlerin çeşitli dertlerinden kurtulmaları, çözümleyici işlev. Dua etmenin sağladığı psikolojik rahatlık.

*** 7-I-x = Mezara yapılan ziyaretler, ziyaret esnasında yerine getiri'len kurallar.

*** 7-III-x = Kutsal mekân anlayışı. Ermişlikten kaynaklanan mistik hava ve buraya duyulan saygıdan çevrenin temiz tutulması.

*** 7-IV-x = Çeşitli sorunları olan insanların burayı ziyaret etmesi. Çözümleyici işlev. Dua eden insanların duyduğu psikolojik rahatlık.

Efs. No. 8 (Destina Hatun ve Furunî Dede)

* 8-II-x = Furunî Dede'nin mezarının türbeye dönüşmesi kültürel bir davranıştır. Türbe ziyaretlerindeki işleyişin benimsenmesi. (Dua etme, dilekte bulunma vb.)

* 8-III-x = Kötü günler için, olanakların uygun olduğu zamanda gerekli olan birikimin yapılması gerektiği belirtilir.

** 8-I-x = Furunî Dede'nin az yiyeceklerle çok kişiyi doyurması. Ermişlik kültü. Sultan Divanî'nin rüyada kızına yol göstermesi.

** 8-II-x = Sultan Divanî'nin Destina Hatun'a gelecekle ilgili telkinlerde bulunması, yol göstermesi.

** 8-III-x = İnsanların, Furunî Dede'nin mezarını ziyaret ederek sorunlarını dile getirmesi. Çözümleyici işlev. İnsanlar arasında birleştirici rol oynaması.

** 8-IV-x = Sorunları olan insanların mezarı ziyaret ederek rahatlaması. Psikolojik sağaltım.

*** 8-I-x = İnsanların mezarı ziyaret ederek dua etmesi.

*** 8-II-x = Sosyal ilişkileri yönlendirmesi. İnsanlar arasında saygı ve sevginin artması.

*** 8-III-x = Mezarın türbeye dönüşmesi. Kutsal mekân anlayışı. İnsanların sorunlardan kurtulmak amacıyla burayı ziyaret etmesi.

*** 8-IV-x = Dua etmenin sağladığı huzur. Psikolojik sağaltma işlevi.

Efs. No. 9 (Horoz Dede)

* **9-II-x** = Kişilerin yaptıkları işlerle isimlendirilmesi toplumsal yapıda var olan bir gelenektir. Ezan okumak, savaşta “Allah, Allahü-Ekber” diye naralar atmak kültürel ve dinsel bir uygulamadır. Horoz Dede'nin mezarı türbeye dönüşmüştür. Türbeyi ziyaret etmek, ziyaret sırasındaki işleyişi benimsemek. (Ziyaretlerde adak adanması, mum yakılması, horoz kurban edilmesi, dua edilmesi vb.)

* **9-III-x** = Zamanı geldiğinde yapılan işlerde başarı sağlanacağı belirtilir.

** **9-I-x** = Ermişlik kültürü. Mezar-türbe dönüşümü. Tarihî bir olayla Horoz Dede'yi kutsama ve mistik tipleme. Her türlü sorunların çözümlenmesi.

** **9-III-x** = Yapılan ziyaretlerin toplumu birleştirmesi. Birleştiricilik işlevi.

** **9-IV-x** = Türbeyi ziyaret edenlerin çeşitli dertlerinden kurtulmaları, çözümleyici işlev. Kesilen kurbanların, yakılan mumların, duaların insanlarda sağladığı psikolojik rahatlama.

*** **9-I-x** = Sosyal ilişkileri yönlendirmesi. Bayramlarda ve diğer günlerde yapılan ziyaretlerin toplumsal birlikteliği sağlaması.

*** **9-III-x** = Horoz Dede'nin mezarının, Horoz Dede'nin tarihî bir olayda gösterdiği başarılarından dolayı türbeye dönüşmesi. Türbenin ziyaret edilmesi ve şefaah dilenmesi.

*** **9-IV-x** = Çeşitli sorunlarla buraya gelen insanların ziyaretten sonra rahatlama, psikolojik sağaltma.

Efs. No. 10 (Çavuşbaşı- Çavuş Dede)

* **10-II-x** = Mezarın türbeye dönüşmesi kültürel bir olgudur. Türbe ziyaretlerindeki işleyişi benimseme. (Dua etmek, dilekte bulunmak, mum yakmak vb.)

* **10-III-x** = Zor durumda kalan insanlara yardım etmek gerektiğini belirtir.

** **10-I-x** = Ermişlik kültürü. Sosyal dayanışma boyutu, susuz insanlara yardım etme. Çavuşdede'nin mezarının türbeye dönüşmesi. Manevî yardım sağlaması.

** 10-III-x = Türbeye yapılan ziyaretlerin, dileklerin gerçekleşmesinden sonra yapılan adak kesiminin birleştiricilik rolü. Çavuşdede'nin insanların su ihtiyacını karşılaması.

** 10-IV-x = Türbede mum yakma, kurban kesme, dua etme. İnanca dayalı ruhsal rahatlık.

*** 10-I-x = Dinî bayramlarda ve diğer günlerde yapılan ziyaretler sırasında uygulanan törensel davranışlar. Mum yakmak, kurban kesmek, dua etmek.

*** 10-II-x = Zor durumda kalan insanlara yardım etme. Yardım duygusunun geliştirilmesi.

*** 10-III-x = Çavuşdede'nin kayadan su çıkarmasından kaynaklanan mistik havanın mekânı kutsallaştırması. Mezarın türbeye dönüşmesi.

*** 10-IV-x = Çavuşdede'nin yaşarken insanlara yardım etmesi. Türbesini ziyaret eden hastaların iyileşmesi. Fiziksel olarak tedavi etme işlevi.

Efs. No. 11 (Kadınana)

* 11-II-x = Toplumdaki varlıklı kişilerin topluma hizmet etmesi hiyerarşik yapıya destek verir. Suyun şifalı olarak kabul edilmesi kültürel bir olgudur.

* 11-III-x = Başkalarına yardım etmek için, gerekirse hileye başvurulabileceğinin vurgulanması.

** 11-I-x = Kent halkının Kadınana'ya duydukları güven. Kadınana'nın kent halkına yardım etmesi ve kente içme suyu getirmesi.

** 11-III-x = Kadınana'nın sosyal ilişkileri yönlendirmesi. İnsanlara yardım etmeyi, hizmet etmeyi güdülemesi.

*** 11-II-x = Çalışkan olma, insanlara hizmet etme konularında yönlendiricilik. İnsanlararası ilişkileri yönlendirmesi.

*** 11-III-x = Suyun şifalı olmasından kaynaklanan kutsallık. Halkın, çeşmenin çevresini temiz tutması.

*** 11-IV-x = Her türlü hastalıkların iyileşeceğine inanılmasının verdiği psikolojik rahatlık. Tedavi edici işlevi.

Efs. No. 12 (Hıdıroğlu)

* 12-II-x = Soyağacının devamı için çocuk sahibi olmak isteyen Hıdıroğlu'nun çareyi yaşı bir kadının söylediklerinde aramasında kültürel bir yan vardır. Toplum içinde sözü geçen kişileri dinleme ve onların söylediklerini yerine getirme. Soyun devamının erkek çocuğa dayandırılması ataerkil yapıya destek verir. Erkeğin birden çok kadınla birlikteliği de ataerkil yapının varlığını güçlendirir.

* 12-III-x = Çocuk sahibi olamama erkekten kaynaklı da olabilir. Kişilere, sorunlar karşısında pes etmemeyi güdülemesi.

** 12-I-x = Dede İni'nde yaşayan kadının geleceğe ilişkin (çocuk sahibi olma) yardımlarda bulunması. Mistik tiplene.

** 12-II-x = Kadının Hıdıroğlu'na çocuğunun olacağını söyleyerek yol göstermesi.

** 12-III-x = Erkekten kaynaklı nedenlerle de çocuk sahibi olamayacağının belirtilmesi.

*** 12-II-x = Çocuksuzluğun erkekten kaynaklanabileceğinin belirtilmesi. İnsanlara mücadele etmeyi güdülemesi.

*** 12-III-x = Hıdıroğlu'nun çocuk sahibi olduğu yere obasını getirmesi ve burayı köye dönüştürmesi.

Efs. No. 13 (Şahit Kayaları)

* 13-II-x = Toplum tarafından önemsenen konum ve kimliğe destek verme. Kadının ve erkeğin davranışlarının olumsuzluğunu ortaya koyarak toplumsal değerlere dolaylı destek verir. "Allah" sözcüğü kutsallıktan içeren bir kavramdır ve kültürel yapıda saygınlık taşıır.

* 13-III-x = Kişileri dinlemeden suçlamanın yanlışlığını ortaya koyar. Doğruluğu öğütler. Kişilerin, olumlu davranışlarının karşılığını alacağını belirtir.

** 13-I-x = Kayaların hareket etmesinde olağanüstüluğün olması. Kayaların durduğu yerin kutsal kabul edilmesi.

** 13-II-x = Çobanın, kayaların şahitlik edeceğini söylemesi.

** 13-III-x = İnsanları doğruluğa yönlendirme. Hayvanlara zarar vermeme duygusunun aşılması.

*** 13-II-x = Doğruluk ve namus konularında mesajlar vermesi.

*** 13-III-x = Kayalara, “Şahitler Kayası” adının verilmesi ve buranın kutsal bir mekâna dönüşmesi.

Efs. No. 14 (Sıralı Kayaların Tanıklığı)

* 14-II-x = Toplum tarafından önemsenen konum ve kimliğe destek verme. Kayaların hareket ederek çobana şahitlik etmesinde var olan olağanüstülükte kültürel yapıya dolaylı destek vardır.

* 14-III-x = Konum ve kimliklerine güvenen kişilerin her zaman istedikleri sonuçlarla karşılaşmayacaklarını ortaya koyma.

** 14-I-x = Kayaların hareket ederek çobana şahitlik etmesi.

** 14-III-x = İnsanları, doğruluk, dürüstlük gibi erdemlere yöneltme.

*** 14-II-x = İnsanları, doğruluğa ve dürüstlüğe yönlendirme. Doğru söyleyen insanların her türlü haksızlıktan kurtulabileceğini gösterme.

Efs. No. 15 (Arslanlı Kaya I)

* 15-II-x = Ekmeğe saygı gösterilmesi anlayışının dile getirilmesiyle toplumsal değerlere destek. Toplumsal değerlere karşı çıkışın Allah tarafından cezalandırılması. “Allah” adının kavramsal olarak kutsallık içermesi. Ekmeğe saygı göstermeyen kişinin cezalandırılması kültürel yapıya dolaylı destektir.

* 15-III-x = Ekmeğe saygı gösterilmesi gerektiğini vurgular.

* 15-IV-x = Eylemi başkası tarafından görülmeyeceğini düşünerek yapma ve böylece psikolojik baskıdan kurtulma.

** 15-I-x = İnsanın taşa dönüşmesi.

** 15-III-x = Nimete saygısızlık edilmemesi gerektiğinin belirtilmesi. Kötü huylara sahip insanları cezalandırarak toplumu yönlendirme. İbret ve ders verme amacının olması.

** 15-IV-x = Ekmeğe saygı gösterilmesi gerektiğinin belirtilmesi.

*** 15-I-x = Nimete saygı gösterilmesinin sürekli bir hale gelmesi.

*** 15-II-x = Kültürel açıdan yönlendiricilik. Çobanın ekmeğe karşı yaptığı saygısızlığı cezalandırarak insanları nimete saygıya yöneltme.

Efs. No. 16 (Arslanlı Kaya II)

* 16-II-x = Ekmeğe saygı gösterilmesi gerektiğinin belirtilmesiyle toplumsal değerleri destekleme. Yemek yedikten sonra “Şükür” denilmesi ile toplumsal işleyişi benimseme. “Allah” adının kültürel yapıda saygınlık taşıması. Ekmeğe saygı göstermeyen kişinin cezalandırılması, kültürel yapıya dolaylı destektir.

* 16-III-x = Ekmeğe saygı göstermeyi öğütler.

* 16-IV-x = İnsanın taşa dönüşmesindeki olağanüstülük dine dayandırılmıştır.

** 16-I-x = İnsan-taş dönüşümü (transformation).

** 16-III-x = Nimete saygısızlık edenleri cezalandırarak topluma yön verme.

** 16-IV-x = Nimete saygı gösterilmesi.

*** 16-I-x = Ekmeğe saygı gösterilmesi gerektiğinin belirtilmesi ve bunun sürekli hale getirilmeye çalışılması.

*** 16-II-x = Kültürel açıdan yönlendiricilik. Nimete saygısızlık edenleri cezalandırarak topluma yön verme.

Efs. No. 17 (Taş Olan Çoban ve Sürüsü)

* 17-II-x = “Allah” adı, kültürel yapıda saygınlık taşır. Ekmeğe saygı gösterilmesi anlayışının dile getirilmesiyle toplumsal değerlere destek vardır. Ekmeğe saygı göstermeyen kişinin cezalandırılması egemen olan kültürel yapıya dolaylı destek verir.

* 17-III-x = Ekmeğe saygı gösterilmesi gerektiğini vurgular.

* 17-IV-x = Çoban ve sürüsünün taşa dönüşme nedeninin dine dayandırılması.

** 17-I-x = Çoban, köpek ve sürünün taşa dönüşmesi. Nimete saygı göstermeyi topluma yerleştirmeye çalışma.

** 17-III-x = Kültürel açıdan belirleyicilik. Ekmeğe saygısızlık edenleri cezalandırarak topluma yön verme.

** 17-IV-x = Ekmeğe saygı gösterilmesi.

*** 17-I-x = Nimete saygı düşüncesinin topluma aşılması.

*** 17-II-x = Nimete saygı düşüncesinin topluma aşılama. Kültürel açıdan yönlendiricilik.

*** 17-III-x = Ahlak kuralları ile ilgili olan bu efsanede, taşlara anlam yüklenmesi. Toplum kurallarına uymayan çobanın taşa dönüştürülerek cezalandırılmasında insanlara ders verme amacının olması.

Efs. No. 18 (Oğlan-Kız Kayaları)

* 18-II-x = Kardeşler arası ilişkinin yanlışlığının ortaya konulmasında toplumsal yapıya destek vardır. Namusun kadın için önemli bir öge oluşunun dile getirilmesinde toplumsal yapıya dolaylı destek. Dua etmek dinsel ve kültürel bir davranıştır. "Allah" adı kültürel yapıda saygınlık taşır.

* 18-III-x = Encest ilişkilerin yanlışlığını vurgular.

* 18-IV-x = Kişinin, toplumsal baskılardan kurtulmak için taşa dönmek istemesi.

** 18-I-x = İnsan-taş dönüşümü. Kızın, zor durumdan kurtulmak için dua ederek taşa dönüşmesi.

** 18-III-x = Namusun, kadın için önemli bir öge oluşu. Kardeşler arasındaki cinsel ilişkinin yasak olduğunun ortaya konulması. Namus açısından topluma yön verme.

*** 18-II-x = Encest ilişkilerin yanlışlığını ortaya koyma ve insanları bu tür ilişkilerden uzaklaştırma. Genç bir kızın namusunu korumak için canını bile vermesi gerektiği düşüncesinin işlenmesi.

Efs. No. 19 (Şahitler Kayası)

* 19-II-x = Toplum tarafından önemsenen konum ve kimliğe destek verme. Kayaların toplumsal ilişkilere etkisi. (Annelerin, suç işleyen çocuklarını "Allah taş eder"

diye korkutması) “Allah” adı kültürel yapıda saygınlık taşır. Namaz kılmak, dinsel bir davranıştır. İftira atma, yalancılık gibi davranış özelliklerinin eleştirilmesiyle karşı değerlerin desteklenmesi. Toplumun kadından beklediği davranışların beklendiği düşüncesinin desteklenmesi.

* 19-III-x = Yalan ve iftiranın, kişilerin yaşamlarında ortaya çıkardığı olumsuz etkilere vurgu yapar. Namusun kadın için önemli bir öge olduğunu belirtir.

** 19-I-x = Ermişlik kültürü. Kadına ermişlik konumu kazandırarak yüceltme. Mistik tiplendirme. İnsanların kadını evliya olarak görmesi.

** 19-II-x = Kadının, namus ve yaşamıyla topluma yön verecek konumda oluşu. Kadının, efsane mantığı çerçevesinde bir daha görünmemesi.

** 19-III-x = Kadını namus ve kültürel açıdan yüceltmesi. Namusun kadın için önemli bir öge oluşu ve kadına bu konuda yol göstermesi. Kayaların toplumsal ilişkilere etkisi. (Annelerin, suç işleyen çocuklarını “Allah taş eder” diye korkutması) İnsanları doğruluğa yöneltmesi.

** 19-IV-x = Suç işleyen çocukların “Allah taş eder.” diye korkutulması. Kayaların yaptırım gücü kazanması.

*** 19-I-x = Yaramazlık yapan çocukların anneleri tarafından “Allah taş eder.” diye korkutulması.

*** 19-II-x = Yalan ve iftiranın kişilerin yaşamlarına olan olumsuz etkileri ve bunun toplumsal boyutunun ortaya konulması. İnsanları, yalan ile iftiradan uzaklaştırma ve onları doğruluğa yönlendirme.

*** 19-IV-x = Kayaların, çocuk eğitiminde belirli bir yaptırım gücüne sahip olması.

Efs. No. 20 (Üç Kızlar Kayası)

* 20-II-x = Namusun kadın için önemli bir öge oluşunun ortaya konulmasında toplumsal yapıyı destek vardır. Kayaların ziyaret yerine dönüşmesi ve bu ziyaretlerdeki işleyişin benimsenmesi. (Adak adanması, dua edilmesi, uğur alınması, çalılara bez bağlanması) “Allah” adının kültürel yapıda saygınlık taşıması.

* **20-III-x** = Kadının namus anlayışının nasıl olması gerektiğini belirtir.

* **20-IV-x** = İnsan-taş dönüşümünün dine dayandırılması.

** **20-I-x** = İnsan-taş dönüşümü. Üç kız kardeşin eşkiyanın eline düşmemek için dua ederek taşa dönüşmesi. Kayaların, ziyaret yeri haline gelmesi. Taşların, kutsal olarak kabul edilmeleri.

** **20-III-x** = Hıdrellez günü yapılan ziyaretlerin toplumsal birleştiricilik işlevi. Efsane bağlamında ve günümüzde kadının, namus anlayışı açısından, saygınlık kazanması.

** **20-IV-x** = Ziyaretlerde adakların adanması, dua edilmesi, uğur alınması, çalılara bez bağlanması. İnanca dayalı ruhsal rahatlama.

*** **20-I-x** = Her yıl Mayıs ayında, Hıdrellez günü, Üç Kızlar Kayası'nın ziyaret edilmesi. Kısmetin açılması için dua edilmesi. Adaklar adanması, uğur alınması ve kayalardaki çalılara bez bağlama geleneği.

*** **20-II-x** = Kadının, namusunu korumak için hiçbir fedakarlıktan kaçınmaması düşüncesinin vurgulanması.

*** **20-III-x** = Üç Kızlar Kayası'nın ziyaret yeri haline gelmesi. Kutsal mekân anlayışı. Üç kız kardeşin, namuslarını korumak için dua ederek taşa dönüşmesi mekânı yüceleştirir.

*** **20-IV-x** = Kayalara yapılan ziyaretlerin sağladığı psikolojik rahatlama. Kısmetin açılacağına ilişkin umut ve beklentinin oluşturduğu ruhsal rahatlık.

Efs. No. 21 (Garip Kadın Kayası)

* **21-II-x** = Namusun, kadın için önemli olduğunun dile getirilmesi toplumsal yapıya destek verir. "Allah" adının kültürel yapıda saygınlık taşıması. Dua etmek dinsel ve kültürel bir davranıştır.

* **21-III-x** = Namusun kadın için önemli bir öge olduğunu ortaya koyar.

* **21-IV-x** = Taşa dönüşümün dinsel bir güce dayandırılması. Toplumsal baskılardan kurtulmak için kişinin taşa dönüşmek istemesi.

** 21-I-x = Kadının, eşkıyanın eline düşmemek için insanoğlunun kendisine zarar vermeyeceği bir şekilde dönüşmesi. İnsan-taş dönüşümü.

** 21-III-x = Kadının namus anlayışıyla topluma örnek olması gerektiğinin ortaya konulması.

*** 21-II-x = Namus anlayışı açısından topluma yön verme.

*** 21-III-x = Kayaların kutsal olarak kabul edilmesi.

Efs. No. 22 (Gelin Alayı Kayaları)

* 22-II-x = Sınıfsal yapı bakımından farklı konumdaki kişilerin evlenmelerinin mümkün olmadığı belirtilmesinde sınıfsal katmanlara dolaylı destek. Toplum tarafından önemsenen konum ve kimliğe destek verme. Beddua etmek kültürel bir davranıştır.

* 22-III-x = Evlilik kararı verilmeden önce evlenecek kişilerin fikirlerinin sorulması gerektiği düşüncesinin vurgulanması.

* 22-IV-x = İnsan-taş, hayvan-taş dönüşümünün dinsel bir güce bağlanması.

** 22-I-x = Çobanın duasıyla gelin alayının taşa dönüşmesi ve çobanın ortadan kaybolması. İnsan-taş dönüşümü, hayvan-taş dönüşümü.

** 22-III-x = Evlilik çağına gelmiş kızların fikrinin sorulması gerektiğinin vurgulanması. Toplumsal işlevlerde belirleyicilik. Evlenme gibi. Taşa dönüşen gelin alayının her zaman bir davranış biçimini hatırlatması.

*** 22-II-x = İnsanları adaletsizlikten uzaklaştırma. Sosyal ilişkilere yön vermesi. Evlendirilen kızlara, fikirlerinin sorulması gerektiğinin belirtilmesi

Efs. No. 23 (Ayıp Köyü – Gelincikana)

* 23-II-x = Namusun, kadın için önemli olduğunun dile getirilmesi toplumsal yapıya destek verir. “Allah” adı kültürel yapıda saygınlık taşır. Mağaraya “Gelincikana” adının verilmesi kültürel bir davranıştır. Gelincikana'nın ziyaret yerine dönüşmesi, ziyaret sırasında çeşitli uygulamalarda bulunulması kültürel yapıya destek verir. (Törenselle yağmur duası uygulaması, kurban kesilmesi, dua edilmesi, dilekte bulunulması.)

* **23-III-x** = Namusun kadın için önemli bir öge olduğunu belirtir.

* **23-IV-x** = Kişinin toplumsal baskılardan kurtulmak için taşa veya kuşa dönüşmek istemesi.

** **23-I-x** = İnsan-hayvan (kuş) dönüşümü. Olağanüstü dönüşümün, yine olağanüstü bir varlık tarafından, Allah tarafından, gerçekleştirilmesi. Misrik tiplene. Kızın, kimsenin olmadığı zamanlarda mağarayı temizlemesi. Mağaraya giren ilk kişinin kızın ayak izlerini görmesi, diğerlerinin görememesi. Mağaranın, ziyaret yerine dönüşmesi.

** **23-III-x** = Yağmur duasıyla insanları bir araya getirme; toplumsal birleştiricilik işlevi. Namusun, kadın için önemli bir öge olması gerektiğinin belirtilmesi.

** **23-IV-x** = Törenselle yağmur duası uygulaması. Bu törende kurban kesilmesi, mağaranın taşları arasında akan suyla abdest alınıp namaz kılınması. Törenden sonra yağmurun yağacağına olan inancın oluşturduğu psikolojik rahatlık. Ruhsal sağaltım. Bahar ve yaz mevsimlerinde Gelincikana'nın ziyaret edilmesi, burada kurban kesilmesi ve dua edilmesi.

*** **23-I-x** = Gelincikana'nın ziyaret edilmesi. Yağmur duası uygulamaları.

*** **23-II-x** = Sosyal ilişkiler açısından yönlendiricilik. Ziyaretlerde ve yağmur dualarında toplumsal birlikteliği sağlama. Namusun, kadın için önemli olduğu düşüncesinin vurgulanması.

*** **23-III-x** = Gelincikana'nın mistik bir değer kazanması. Buraya yapılan ziyaretlerin, kurban kesmenin, dilekte bulunmanın mekânı kutsallaştırması.

*** **23-IV-x** = Gelincikana'yı ziyaret etmenin ve burada dilekte bulunarak dua etmenin oluşturduğu huzur. Psikolojik sağaltım.

Efs. No. 24 (Gelincik Suyu)

* **24-II-x** = Abdest almak dinsel ve kültürel bir davranıştır. İnsan-bitki, bitki-insan dönüşümünün olağanüstü bir varlık tarafından gerçekleştirildiği düşüncesi dinsel ve kültürel yapıya destek verir.

* 24-III-x = Kişileri, doğruluk, dürüstlük gibi erdemlere ve dine yönlendirir. Kızın sadece abdestli ve temiz kalpli kişilere görünmesi gibi.

** 24-I-x = İnsan-bitki dönüşümü, bitki-insan dönüşümü. Olağanüstü dönüşümün, olağanüstü bir varlık tarafından gerçekleştirilmesi.

** 24-III-x = İnsanları doğruluğa, dürüstlüğe ve dine yönlendirmesi. Kızın sadece abdestli ve temiz kalpli olanlara görünmesi gibi.

*** 24-II-x = İnsanları doğruluk, dürüstlük gibi erdemlere yöneltmesi.

Efs. No. 25 (Fırın Köşeginin Yeşermesi)

* 25-II-x = Kişileri doğruluğa, dürüstlüğe yönlendirerek toplumsal yapıya dolaylı destek verme.

* 25-III-x = Fakir ve güçsüz insanların haklarının korunması gerektiğini vurgular. Yapılan iyiliklerin karşılıksız kalmayacağı belirtilir.

** 25-I-x = Kuru ağacın yeşermesindeki olağanüstülük.

** 25-II-x = Hocanın, delikanlıya günahlarından arınması için yol göstermesi, yapılması gerekenleri söylemesi.

** 25-III-x = Fakirlerin, güçsüzlerin haklarının korunması gerektiğinin belirtilmesi. Haksızlıklara razı olmayarak toplumu etkileme. Günahkârların iyilik yaptıklarında affedileceğinin gösterilmesi.

*** 25-II-x = Sosyal ilişkiler açısından yönlendiricilik. İnsanları doğruluğa dürüstlüğe yöneltme, adaletsizlikten uzaklaştırma.

Efs. No. 26 (Kül Olan Hazine)

* 26-III-x = Kişilerin kendilerine ait bir rızkı olduğuna vurgu yapar.

** 26-I-x = Ermişlik kültü. Ak sakallı dedenin rüyada yol göstermesi. Olağanüstülük. Altın ile dolu kazanın toprağın içinde kaybolması.

** 26-II-x = Ermişlikten kaynaklanan kehanet. Ak sakallı dedenin hazinenin yerini söylemesi.

** 26-III-x = Herkesin belirli bir rızkı olduğunun vurgulanması.

*** 26-II-x = İnsanların belirli bir rızkı olduğu düşüncesinin belirtilmesi ve bu konuda insanları yönlendirme.

Efs. No. 27 (Gümüslük Definesi)

* 27-II-x = Hazineye kutsallık yüklenmesi kültürel bir davranıştır. Besmele çekmek, dua etmek dinsel ve kültürel bir davranıştır.

* 27-III-x = Kişilerin dinî duygularının kuvvetli olması gerektiğini belirtir.

** 27-I-x = Hazinenin büyüdüğüne inanılması.

** 27-III-x = Dinî uygulamaların insanları kötülüklerden koruyacağını belirtmesi.

*** 27-II-x = Dinî duyguların önemini ortaya koyarak toplumu yönlendirme.

*** 27-IV-x = İnsanların kuyuyu ve hazineyi tılsımlı olarak kabul etmeleri. Hazineye kutsallık yüklenmesi.

Efs. No. 28 (Kırkgöz Köprüsü)

* 28-II-x = Yavuz Sultan Selim'in köprünün ayağının altına, ileride köprünün imarında kullanılması için altın gömdürmesinde kültürün sürekliliğine destek vardır. Hazineye kutsallık yüklenmesi ve tövbe etmek kültürel bir davranıştır.

* 28-III-x = Kişiler, kendilerine ait olmayan şeylere sahip olamaz.

** 28-I-x = Kişilerin, hazineyi aldıkları için hareket edememeleri. Hazinenin büyüdüğüne inanılması.

** 28-III-x = Hırsızlık yapmanın yanlışlığının vurgulanması. Kişilerin, kendilerine ait olmayan şeylere sahip olamayacağını belirtmesi.

*** 28-II-x = Hırsızlık yapmanın olumsuzluğuna vurgu yapar. Sosyal ilişkiler açısından yönlendiricilik herkesin, kendisine ait rızkı olduğunun belirtilmesi.

Efs. No. 29 (Yeleleri Örülü Kısraklar)

* 29-II-x = Alkarısı inancı kültürel yapıda yer alır. Alkarısını kovmak için yapılan davranışları benimseme. (Değnek fırlatmak, Kur'an-ı Kerim'den âyetler okumak, üfleme, "Estağfurullah" demek vb.)

** 29-I-x = Olağanüstü özelliklere sahip bir varlığın atların yelelerini örmesi. Alkarısı inancı. (Loğusa kadınlarla ve atlarla uğraşır ve gece ahıra girerek atların yelelerini örmekten hoşlanır.)⁴³

** 29-IV-x = Alkarısını kovmak için yapılan uygulamalar. (Değnek fırlatmak, Kur'an-ı Kerim'den ayetler okumak, üfleme, "Estağfurullah" demek vb.)

*** 29-I-x = Alkarısını kovmak için yapılan uygulamaları benimseme.

Efs. No. 30 (Ümmü Gelin)

* 30-II-x = Gelinin, çeşmeden su istemesinin Menderes nehrinin kurban istediğine yorulması kültürel bir olgudur.

** 30-II-x = Dönemin ileri gelenlerinin Ümmü Gelin'in su istemesini iyiye yormamaları ve Menderes nehrinin kurban istediğini söylemeleri.

*** 30-I-x = Gelinin, çeşmeden su içmesinin Menderes nehrinin bir kurban istediğine yorulması kültürel bir olgudur.

⁴³ Kalafat, Yaşar; Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ank. 1990, s. 26; Öztelli, Cahit; "Albastı, Alkarası Koruma ve Tedavisi, TFA, S.209, 1966, s. 42-61.

AFYONKARAHİSAR EFSANELERİ VE EĞİTİM

Türk toplumu, kültürüne bağlı yapıları sürdürmede süreklilik göstermektedir. Kültürlenme sürecinde halkın içinden doğmuş ürünlerin önemli bir yeri vardır. Bu süreçte özellikle halk edebiyatı ürünlerinden yararlanılmıştır.

Toplumsal ve kültürel yapıdaki değişiklikler halk edebiyatı ürünlerine yansır. Böylelikle halk edebiyatı ürünlerinin kültürel ve toplumsal işlevi olduğu ortaya çıkar.

Halk edebiyatı ürünlerinden olan efsaneler, şahıs, yer ve olaylar hakkında anlatılan, olağanüstülüğün ağır bastığı fakat buna rağmen inandırıcılık özelliği bulunan kısa halk anlatımlarıdır.

Çeşitli çalışmalardan seçtiğimiz Afyonkarahisar yöresi efsaneleri kültürel ve toplumsal yapıdaki değişimleri içerisinde barındırmaktadır. Geleneklerle iç içe yaşamaktadır. Bu çalışmamızda Afyon yöresi efsaneleri üzerinde Prof. Dr. Paul Magnarella'nın "İşlev Kuramı", William Bascom'un "Folklor Ürünlerinin İşlevleri" ve Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun "Erzurum Efsaneleri" adlı çalışmasındaki toplumsal işlev hakkındaki görüşleri uygulanmaya çalışılmıştır.

William Bascom, folklor ürünlerinin dört işlevi olduğunu belirtmiş, bunu yaparken de folklorun diğer işlevlerini yadsımamıştır. Bu işlevler şunlardır:

1. Eğlendirme,
2. Eğitim,
3. Kültürün sürekliliğini sağlama,
4. Kaçış⁴⁴.

"Prof. Dr. Paul Magnarella, Batı'da Levi-Stracuss, Victor Turner ve diğerleri tarafından ele alındıktan sonra moda olan 'tip ve sembolik analiz' yaklaşımını geliştirmiştir. Magnarella gelenekleri; hareketlerin, sarmalanmış davranışların, kelimelerin ve uygarlık içinde kazanılmış çevrede gelişen fiziksel, sosyal, kültürel, ruhsal, sağlık ve ekonomik vb. gibi kombinasyonlarla biçimlenen objelerin standart

⁴⁴ Özkul Çobanoğlu, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Ank. 1999, s. 226.

dizisi olarak belirlemiştir”⁴⁵. Magnarella, geleneği meydana getiren çekirdek ile yardımcı unsurdan hareket ederek dört ana işlev belirlemiştir:

1. Ruhsal işlev,
2. Yaradılış-kehanet (bilicilik) işlevi,
3. Kurumsal işlev,
4. Pratik (uygulama) işlevi.

Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu ise Erzurum Efsaneleri üzerinde yaptığı araştırmanın sonucunda efsanelerin;

1. Gelenek ve görenek koyucu-koruyucu olmaları,
2. Topluma yön vermeleri,
3. Oluştukları yere anlam kazandırmaları,
4. Koruyucu ve sağaltıcı

işlevleri olduğunu belirtmiştir⁴⁶.

Topluma mal olan efsaneler, topluma yönelik olarak zaman zaman ahlakî, dinî birtakım kazançlar sağlar.

Efsaneler, kültürlenme sürecinde eğitim-öğretim araç-gereci olarak kullanılmak üzere halka mal olmuşlardır. Gelecek kuşaklara kültürün aktarılması sırasında kullanılan efsaneler, her yönüyle birçok kez halkın süzgecinden geçmiştir. Halk, bireyi, kendi gelenek ve göreneklerine, ahlakî ve dinî kurallarına uygun olarak yetiştirip olgunlaştırmak için efsaneyi bir ders aracı olarak kullanmıştır.

Afyonkarahisar efsaneleri bu açıdan incelendiği zaman efsanelerin, ahlakî, dinî, kültürel bakımdan eğitici yanlarının bulunduğu tespit edilir. Örneğin; Karacaahmet’in Tez Höyük yöresini kendisine yurt edinmesinin anlatıldığı efsanede, Bey’in Karacaahmet’in gösterdiği olağanüstü davranışlar –söğüt ağacından elma toplaması, deli

⁴⁵ Paul J. Magnarella, “Folk Customs in The Traditional Turkish Home: Their Meaning And Function”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.IV, Ank. 1982,s. 329-339.

Metin Karadağ, “Mahallî Türk Evlerindeki Halk Geleneklerinin Anlam ve Fonksiyonları”, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi, C.4, S.2, 1992.

⁴⁶ Bilge Seyidoğlu,Erzurum Efsaneleri (Erzurum’da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme),Ank.1985,s.198-199.

olan kızı iyileştirmesi- karşısında Karacaahmet'e saygı göstermesi sosyal değerlere verilen önemi açıkça gözler önüne serer. Bireylerin olağanüstü olaylar karşısında nasıl davranması gerektiği belirtilir.

Bambul Dede, Baltalı Dede, Sarıkız, Horoz Dede, Çavuş Dede, Furuî Dede, Kesikbaş Sultan ile ilgili efsanelerde topluma yararı olmuş kişilere, ölmüş olsalar bile, saygı gösterilmesi gerektiği düşüncesine yer verilmiştir. Bu kişilere ait mezarlar türbeye dönüştürülmüştür. Türbeler etrafında oluşturulan çeşitli uygulamalar –namaz kılmak, dua etmek, türbe çevresindeki ağaçlara zarar vermemek, mum yakmak, türbe çevresindeki ağaçlara bez bağlamak- kültürel, toplumsal ve dinî yapıya destek verir. Türbe çevresindeki ağaçların korunması insanlara doğa bilincini aşılır.

Türk toplumunda önemli bir öge olan kadına yer verilen metinlerde, kadının namus anlayışı ve karakter özellikleri belirtilmiştir. Kadın, toplum içinde sosyal olarak, önemli bir konumda bulunmaktadır. Toplumun kadından beklediği davranışlar vurgulanmıştır. Örneğin; Ayıp Köyü- Gelincik Ana, Garip Kadın, Gelin Alayı Kayaları, Üç Kızlar Kayası, Şahitler Kayası, Oğlan-Kız Kayaları adlı metinlerde, kadının namusunu canı pahasına bile olsa koruması gerektiği düşüncesine yer verilmiştir.

Arsanlı Kaya, Taş Olan Çoban ve Sürüsü adlı efsanelerde çeşitli cinsel davranışlara yer verilmiş, ensest ilişkiler, toplum tarafından kutsallık yüklenen bazı nesnelere yanında yapılan bazı davranışlar yasaklanmıştır. Bu tür davranışlarda bulunanlar cezalandırılmıştır. Bu metinler toplumun ahlak kurallarını destekleyici niteliktedir.

İnsan davranışlarının nasıl olması gerektiği belirtilir. İnsanları, doğruluğa, yardımlaşmaya, iyilik yapmaya yönlendirecek sosyal yapıyı destekler. Kadınana adlı efsanede, Kadınana su sıkıntısı çeken Afyon'a su getirmiş; Bambul Dede, tarlalara zarar veren böcekleri, kendi yöntemi ile, tarlalardan uzaklaştırarak insanlara yardım etmiştir.

Şahitler Kayası adlı metinde karısından boşanmak isteyen adam ile adamın yalancı şahitleri kadına iftira attıkları için olağanüstü bir güç tarafından taşla dönüştürülerek cezalandırılmışlardır.

Efsanelerin bazılarında, İslâmiyet öncesinde de var olan küllere yer verilmiştir. Bu yönüyle metinler eski kültürün izlerini, ulusal tarihin bir bölümünü yansıtmakta, bu konularda bilgi vermektedir.

Afyonkarahisar Efsaneleri, kültürlenme sürecinde, eğitim-öğretimde önemli bir yere sahiptir. Yöredeki inanç, gelenek ve göreneklerin, dinî ve ahlakî kuralların gelecek nesillere aktarılmasında eğitim-öğretim araç-gereci olarak kullanılmaktadır. Toplum, bireyden beklediği davranışları efsaneler yoluyla dile getirmektedir.

SONUÇ

Çalışmada, efsanelerin toplum yapısı içindeki anlam ve fonksiyonlarının ortaya konması amaçlanmıştır. Bu nedenle efsaneler, İşlevsel Halkbilim Kuramı'na bağlı William Bascom'un "Folklor Ürünlerinin İşlevleri" ve Paul Magnarella'nın "Efsanelerde İşlev Kuramı" ile Bilge Seyidoğlu'nun "Efsanelerde Toplumsal Yapı" yöntemlerine göre değerlendirilmiştir.

"Anlamlılık" ve "Fonksiyon" açısından incelendiğinde efsanelerin, içinde ortaya çıktıkları toplumun gelenek ve inançlarına ait figürleri içinde barındırdığı görülmektedir. Toplumun gelenek ve inançlarına ait bu figürlere zamanla çeşitli anlamlar yüklenmiştir.

Efsanelerde olaylar, olaylara maruz kalan ve olağanüstü olaylarla karşılaşan kişiler toplumda gerilime sebep olmaktadır. Toplum, kendi içinde bu olay ve durumların yarattığı olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya çalışmakta yani bunları, toplum yapısına uygun hale getirmektedir.

Afyonkarahisar ve çevresinde anlatılan efsanelerde gelenek ve inançların toplum yapısına etkisi ortaya çıkmıştır. Gelenek ve inançlar toplumu, psikolojik, kültürel ve sosyal boyutta etkilemektedir.

Metinlerde, insanların bazı kişileri, yerleri ve nesnelere yüceltirdiği, kutsallaştırdığı ve bunlara anlam yüklediği tespit edilmiştir. Tabiatüstü olayların gücü ustaca ortaya konmuştur. Toplumu koruyan ermiş kişiler vardır. Ermiş kişiler etrafında çeşitli törensel uygulamalar ortaya çıkmıştır. (Yağmur duası törenleri, adak ziyaretleri vb.) Yol gösteren, yardım eden ermişler efsanelerde etkilidir.

Dinî unsurlar efsanelerde önemli yer tutar. Özellikle dua motifine çok sık rastlanmaktadır. Bazı uygulamalar, İslâm Dini'nde olmamasına rağmen dine dayandırılmıştır. (Mum yakmak, ağaçlara bez bağlayarak dilekte bulunmak vb.)

Efsanelerde kadınlarla ilgili gelenek ve inançlara yer verilmiş, kadının namus anlayışı ve karakter özellikleri belirtilmiştir.

Metinlerde, cinselliğe de yer verilmiştir. Encest ilişkiler, kutsallık yüklenen nesnelere (ekmek gibi) yanında yapılan cinsel davranışlar yasaklanmıştır. Bu davranışları

gösteren kişiler olağanüstülüklerle cezalandırılmıştır. Bu tür efsanelerde öğüt vermek esastır.

Efsaneler, insanlara yön vererek onlara nelerin yapıp nelerin yapılmayacağını telkin etmektedir. İnsanları iyilik yapmaya, yardımlaşmaya ve doğruluğa yönlendirmektedir. Yani efsaneler sosyal yapıya destek vermektedir.

Efsanelerin bazılarında dağ, tepe, ağaç ve su motifleri bulunmaktadır. Bunlar, İslâmiyet öncesinde de var olan kùltlerdir. Bu yönüyle efsaneler, eski kùltürün izlerini yansıtmaktadır. Kùltürün karanlık dönemlerine ait ipuçları vermektedir.

Ağaç motifinin yer aldığı efsaneler, insanlara doğa bilincini aşılarmaktadır. Bu yönü ile efsaneler çevre ile ilgili koruyucu bir işlev üstlenmiştir.

Sonuç olarak, Afyonkarahisar efsanelerinin, yöredeki gelenek ve inançları içerisinde taşıdığı, kùltür ve toplumda belirli işlevlere (eğitim, eğlendirme, topluma yön verme, gelenek ve görenek koyucu-koruyucu olma vb.) sahip olduğu belirlenmiştir.

SÖZLÜK

Bir buçuklu (koyun): hayvanın yaşı.

Cevvâl : çok hareketli.

Düşercelik : miras

Kepenek : Çobanların giydikleri kolsuz, keçeden yapılmış üstlük.

Kıskasla : saldırtmak

Köseği : ateş karıştırma aracı

Kurna : hamamlarda musluk altında bulunan su biriktirmek için kullanılan mermer veya taş.

Mütehassis : duygulu

Tecessüs : araştırma

Urgan : kalın ip

KAYNAKÇA

1. AKALIN, Şükrü Halûk: **“Akhisar’daki Karacaahmet Türbesi ve Bu Türbe ile İlgili İnançlar”**, V. Milletlerarası Türk Halk Kongresi Gelenek-Görenek İnançlar Seksiyon Bildirileri, Ank. 1997, s. 19-27.
2. AYDIN, Mehmet: **“Bayat ve Afyonkarahisar Çevresinde Yaşayan Halk Söylenceleri (Halk Efsaneleri)”**, 2. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (3-4 Mayıs 1991), Afyon?, s. 37-44.
3. BORATAV, Pertev Naili: **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İst. 1997.
4. ÇOBANOĞLU, Özkul: **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ank. 1999.
5. DEVELLİOĞLU, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ank. 1993.
6. ELÇİN, Şükrü: **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank. 1986.
7. ERGUN, Metin: **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, C.I, Ank. 1997.
8. GÖRKATAN, Muzaffer: **“Gelin Ümmü Türküsü Münasebetiyle”**, Taşpınar, S.140-141, Eylül-Ekim 1941, s. 355-356.
9. KALAFAT, Yaşar: **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, TKAE, Ank. 1990.
10. KARADAĞ, Metin: **“Mahallî Türk Evlerinde Halk Geleneklerinin Anlam ve Fonksiyonları”**, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi, C.4, S.2, 1992.
11. -----: **Türk Halk Bilimi İncelemeleri**, Alem Yayınevi, Balıkesir 1994.
12. -----: **Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri**, Ürün Yayınları, Ank. 1999.

13. KAVAS, Yakup: **Memleketim Dünden Bugüne Bolvadin**, İst. 1984.
14. KAYAYERLİ, Ercan: **“Çay Halk Efsanelerinin Türk Efsane Kültüründeki Yeri”**, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Mayıs 2000), Afyonkarahisar?, s. 159-175.
15. LÜTHİ, Max: **“Masalm; Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı”** (Çev. Sevgül Karasubaşı), Milli Folklor, C.4, S.25, Ank. 1995, s. 66-67.
16. MAGNARELLA, J. Paul: **“Folk Customs in the Tradiotional Turkish Home: Their Meaning And Function”**, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. IV, Ank. 1982, s. 329-339.
17. NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver: **Afyonkarahisar Efsaneleri**, Nasrattinoğlu Yayınları, Ank. 1973.
18. SAKAOĞLU, Saim: **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ank. 1980.
19. -----: **Efsane Araştırmaları**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1992.
20. SEYİDOĞLU, Bilge: **Erzurum Efsaneleri (Erzurum’da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme)**, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ank. 1985.
21. YARDIMCI, Mehmet: **“Afyonkarahisar Efsanelerindeki Rüya, Gaipten Duyulan Ses, Taş Kesilme Gibi Benzer Motif Taşıyan Efsanelerin Yayılma Alanları”**, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Nisan 2000), Afyonkarahisar?, s.150-158.
22. YAZICIOĞLU, H. Fikri: **Afyon Evliyalrı ve İlim Adamları**, Afyon 1969.